TARİH, DİL VE COĞRAFYA FAKÜLTESİ

GÜNEŞ-DİL TEORİSİ ÜZERİNE DERS NOTLARI

Türkoloji, II

Okutan
ABDÜLKADİR İNAN

1936
İSTANBUL
DEVLET BASIMEVİ

I. TEFEKKÜR VE DİL TARİHİNDE GÜNEŞİN ROLÜ

Güneş - Dil Teorisi nin ortaya koyduğu mühim esaslardan ve keşfettiği kanunlardan biri "*Güneşin ilk insanlar için her şeyden üstün bir obje olduğu ve dilin zuhûrunda da ilk amilin güneş bulunduğu„* meselesidir. Bu teorinin ortaya koyduğu kanunları hulâsa eden broşürde bu mesele şu suretle izah edilmektedir:

"İlk insanların herşeyin üstünde tanıdığı ve herşeyin üstünde tuttuğu ilk obje, güneş olmuştur. Güneş onlar için herşeydi. Güneşi tetkik ede ede onun vasıflarından ve hareketlerinden, maddî ve sonra ruhî, fikrî mefhumlara intikale başladılar. Ondan aldıkları başlıca mefhumlar şunlardır:

1 — Güneşin kendisi; esas, sahip, allah, efendi, yükseklik, büyüklük, çokluk, kuvvet, kudret.

2 — Güneşin saçtığı ışık, aydınlık, parlaklık.

3 — Güneşin verdiği sıcaklık, ateş.

4 — Hareket, imtidat, zaman, mesafe, yer, kara, toprak, gıda, hayat, büyüme, çoğalma.

5— Renk, su.

6 — Ses, söz.

İlk insanlar, bütün bu maddî ve fikrî varlıkları, güneşe verdikleri isimle biribirine anlatırlardı [1].

Güneş - Dil Teorisi nin müessisi eski ve yeni bütün Türk lehçelerinde kullanılan kelimelerin manalarını inceliyerek bu kanunu bulmuştur. Filhakika, Türk Dilinde (ve başka dillerde de) kullanılan herhangi bir kelimeyi tetkik edersek onda güneşten alınmış olan yukarda söylediğimiz mefhumlardan birini buluyoruz. Bu cihet o kakar vazıhtır ki her kelimenin etimolojik analizi yapılırken mesele kendi kendine meydana çıkıyor.

---

[1] Etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından Türk Dili, s. 9 - 10. (Küçük broşür, S. 3 - 5).

Güneş - Dil Teorisi nin keşfettiği bu kanun, Türk dilindeki bütün eski ve yeni kelimelerin yalnız bu bakımdan tetkikini icap ettirmekle kalmıyor, Türk kültür tarihine ve eski Türk kültüne ait vesikaları da bu yoldan tetkik etmek lüzumunu günün meselesi olarak önümüze koymuş oluyor. Türklerin eski vatanlarında yapılan hafriyatta elde edilen asarıatika, eski Türk diline ait tarihî malûmat, kezalik Altaylıların ve Yakutların an'anelerinde mevcut *"Güneş kültü„* ne dair rivayetlerin de hep bu esaslar dahilinde tetkiki lâzımgeliyor. Bu sahada, yalnız dilcilerimiz için değil, tarihcilerimiz, arkeoloğlarımız, ruhiyatçılarımız, sosyoloğlarımız ve folklorcularımız için de önemli ve ulusal vazifeler vardır.

Elimizde bulunan vesikalara göre, eski Türklerin *"güneş„* e dair mevcut akide ve an'anelerini tetkik edelim:

Türklerin eski vatanı olan Orta Asya ve civarında (Altay, Yenisey, garbî Sibiryada) bulunan ve güneş kültü ile bağlı olduğu üzerlerindeki güneş kurslarından anlaşılan putlar çoktanberi tarih ve arkeoloji âlimlerinin dikkatini celbetmiştir.

Arkeoloğ Florinski *"Tomsk Üniversite Müzesi„* adlı eserinde şu satırları yazıyor:

"Bu kavmin dinî ihtiyacatını nasıl tatmin ettiği, defin merasiminde ve dinî eserlerinde görülüyor. Bu kavmin mezarları gösteriyor ki, bunlar ahıret âlemine inanmışlardır. Galiba güneş âliulûhiyet ve hayat membaı addedilmiştir. Mabutlar kuş suretinde ve güneş halesi içinde tasvir edilmiştir. Görülüyor ki bunların akideleri fetişizmeden yükselmiştir [1].

Tarihî eserlerden öğrendiğimize göre *"Güneş Kültü„* Türklerde pek eskidir. Bu kültün tarihî devirlere, tarihten önceki zamanlarda kökleşmiş bir kültün devamı olarak intikal ettiğinde şüphe yoktur.

Çin tarih kaynaklarında tesbit edildiğine göre, Hunların İmparatoru La-Oşan Giyuy (Büyük Metenin oğlu) Çin İmparatoruna yazdığı mektupta *"Yer ve gökten doğmuş, Güneş ve Ay tarafından memur edilmiş, Hunların büyük hakanı..„* diye yazıyordu [2].

Eski zamanlarda "Gök„, "Yer„, "Güneş„, "Ay„ ve "Yıldızlar„ ın tek bir kelime ile ifade edildiği tahakkuk etmiştir.

---

[1] Sahife. 10 - 12.

[2] İakinof (Hiyacenth). Sobraniye Svedeniy, I, 28, Deguin, tom I; portie 2, Sah. 26.

Bu meyanda eski türklerin de kendilerine şef olarak tanıdıkları büyüklerin "sema oğlu„ (yani "Güneş oğlu„) olduğuna dair akideleri "Güneş - Dil Teorisi„ bakımından dikkate şayan bir ehemmiyeti haizdir.

Hunların sabahleyin "güneş„ e, geceleyin "ay„ a tapdıkları da Çin kaynaklarında yazılmıştır:

"Hunlar beşinci ayda toplanırlar. Babalarına, semaya, yere ve diğer ruhlara kurban sunarlar. Hakan, her sabah sarayından çıkarken tulû eden Güneşe, geceleri de Aya secde eder [1].

Hunların bir şubesi olan "Dunhu„ Türkleri de Güneşe ve Aya taparlardı [2].

"Gau - Li„ sülâlesinin müessisi olan Çicumin gençliğinde düşmandan kaçarken bir ırmağa gelmiş ve *"Ben güneş' in oğluyum.. "Haba„ ilâhesinin torunuyum!„* demiş. Bunu işiden balıklar ve kurbağalar ona köprü vazifesini görmüşler [3].

Türklerin ev ve çadır kapıları, genel olarak, şarka karşı olduğu da tarih ve etnoğrafya âlimlerinin dikkatini celbetmiştir.

Prof. W. Bartold "şark kültü = doğan güneş kültü„nün Türklere mahsus olup çok eski zamandanberi Çinlilerin bunu kaydettiklerini yazmıştır [4].

Kidanlar devrinde (X. — XII. asırlarda Çinlilerin "cenup kültü„ (yükselen güneş kültü) Türklerin "doğan güneş kültü„ nü tazyik etti. Mogol hâkimiyeti zamanında ise bu Çin ve Mogol kültü Orta Asyada resmî kült oldu. Bununla beraber "doğan güneş kültü„ Türklerde devam etti. "Mihmannamei Buharî„ [5] adlı bir yazma eserde "Kırgızların 16 ncı asırda bile Güneş'e taptıkları„ yazılmıştır. Hattâ Mogollardan bir kısmının da bu eski Türk dinini devam ettirmiş oldukları görülmüştür. İbnül-Esir "Mogollar tulû zamanında güneşe taparlar„ diyor [6].

Altay - Yenisey Türklerinin şaman davullarında güneş resmi ve şamanın ayin için kullandığı entaride güneş sem-

[1] İakinof, Sob. Sved. I, 16.

[2] Ayni eser, I, 154.

[3] Ayni eser. II. 55-56.

[4] Türklerde defin ayinleri meselesi (Z WO, XV, 71-72)

[5] Bu eser "Nuru Osmaniye„ kütüpanesindedir.

[6] Baron Tesenhausen "Altın Orduya ait materyallar mecmuası„ s. 3 ve başkaları.

bolü vardır. Şaman davullarının semayı tasvir eden yukarı kısmında "Güneş„ ve ona doğru yerden uzanan kayın-ağacı, tan yerinin sembolü ("Sulban„), ebekuşağı (alaimüssema) ve birkaç yıldız resmi bulunur [1].

Prof. Gordlevski kasım (Han-Kerman) Türklerinin kültürlerinden bahseden eserinde "bunlarda eski paganizm bakiyeleri vardır: yemin ederken, güneş vursun! derler„ diyor[2].

Altay Türklerinin kozmogoni ve mitolojilerinde eski Türklerin "Güneş Kültü„ an'anesi pek bariz olarak göze çarpar.

Kozmogoniye göre *Ulgen* veya *Aakay* denilen erkek tanrı icat ve yaratma kuvvetini "*Ağene*„ den almıştır [3].

Altaylıların "güneş„ e "ana„, "ay„ a da "ata„ dediklerine göre bu "*Agene*„ güneşten başka birşey değildir.

Görülüyor ki Türklerde "güneş kültü„ pek eski devirlerde, tarihin türkleri kayıd etmeğe başladığı zamanlarda mevcuttu. Yukarda dediğimiz gibi bu an'ane tarihten önceki devirlerden tarihî devirlere intikal etmiştir.

*
* *

Diğer bir cihetten "Gök Kültü„ Profesör Marr'a göre, "Güneş kültü„ ile birdir. Filhakika insanın dikkatini celbeden obje "sema„ değil, onda bulunan güneş ve güneşin parçaları ve kardeşleri zannolunan [4] Ay ve yıldızlar olmuştur. "Sema kültü„ nün Çinlilere bile Türklerden geçtiği malûmdur. Çine bu kültü sokanlar Türk sülâleleridir. Rus âlimi Potanin "sema oğlu„ itikadının Orta Asyadan dünyaya yayıldığını ispat etmiştir. Şimalî Hindistanda bulunan bir İskit Sikkesinde "Devepoutra = gök oğlu„ yazılı olduğun-

[1] Altay, Yenisey ve Yakut türklerinin şaman davullariyle entarilerinde güneş resmi veya sembolü bulunduğu şu eserlerde yazılmıştır.
1) Klemanz. Minusinlilerin şaman davullarından birkaç örnek (Zap. Vos. - Sibir. O. geograf. O B. II, 1890, Vıp. 2, Sah.26).
2) Katanof. Sibirya ve Şarkî Türkistan Mektupları, Petersb. 1892, S. 31-37.
3) A. Anohin. Materialı po Şamanstvu u Altaytsev, Sah. 41, 57.
4) E. K. Jakovlef. Etnograf. obzor inorod. nasel. dolinı Yujnogo Eniseya. Minusinsk 1900. Sah. 56
5) Pekarski, Yakut dili lûgati, 1297: "Kün = güneş„ kelimesinin izahında 5. madde.

[2] "Kasım Türklerinde kültür unsurları„ Rezan. 1927, s. 11

[3] Verbitski, Altayski İnorodsı, s. 89.

[4] Pekarski, Yak. Lûğati, 1296 "ay güneşin kardeşi„

dan bahsederken bu unvanın şimalî Hindistana İskitler tarafından ithal edildiğini söylemiş [1] ve bu akidenin Çinlilerden türklere geçtiğini iddia eden sinoloğları, pek haklı olarak, cerh ve reddetmiştir [2].

Gerek "Güneş kültü„ ve gerek bunun bir istihalesi olan "Gök kültü„ nün bütün dünyaya Türkler vasıtasiyle yayıldığı muhakkaktır. Hıristiyanların *"Allah oğlu„* akidesi de İskenderin Orta Asya seferlerinden sonra yakın şarkta intişar etmiş ve hıristiyanlığı meydana getirmiştir. Hıristiyan, Buda ve sair din azizlerinin tasvirlerinde gördüğümüz hale de eski güneş kültünün başka bir isim ve yeni bir akide perdesi altında devamından başka birşey değildir. Eski Arapların *"hübel„* adındaki putları, eski islavların güneş ve ateş şerefine yapdıkları "kupalo„ merasimleri, Volga finlerinin "Kupal - Kermet„ , Eti (Hitit)lerin "Kübele„ putları, Çuvaş lehçesinde *"güneş„* manasına gelen *"hevel„* i hatırlatmaktadır. Bütün bu kelimeleri Güneş-Dil Teorisi bakımından incelemeye değer.

Ayni zamanda beşerin ilk manalı söz kaynağı olan "Güneş„ , din ve akideler kaynağı da olmuştur.

"Güneş-Dil„ teorisinin bu sahada bize yeni ufuklar açacağı şüphesizdir. Meselâ eski Mısırlıların "Ra„ larını alalım.

Eski Mısırlıların "Ra„ ları "Güneş-Dil„ teorisiyle en ilmî bir şekilde şöyle izah olunur:

Ra = Ağ + ar + ağ = ağarağ = . + rağ = Ra

Türkçedeki "arığ„ , "arı„ (= pak, temiz, mukaddes), "âr„ kelimelerini de eski Mısırlıların "Ra„ kelimesiyle karşılaştıralım:

Ra : ag + ar + ağ
Arı : ağ + ar + ığ
Arığ : ağ + ar + ığ
Âr : ağ + ar + .

Sumercedeki ("Ra — yahut "Ara„ = parlaklık) kelimesinin etimolojik analizi de ayni formül ile ifade olunur:

Ara : ağ + ar + ağ

"Âr„ kelimesi yakutçada "en iyi şey, sayın, ehemmiyetli, muazzam, pâk, mukaddes, ilâhî„ manalarına gelir. (Ar toyon= semavî ilâh).

---

[1] Vostoç. motivı, s. 848
[2] Ayni eser sah. 376.

Dikkate şayandır ki "Ar (kusak)„ kelimesi Başkurt lehçesinde terazi yıldızı manasına gelir[1].

Türklerle komşu yaşıyan Çukçe dilinde bu terazi yıldızına (Rav) deniliyor ki Mısırlıların (Ra) larının aynidır. Samoid dilinde (ire = yeru) "Ay„ demektir[2].

Bu kelimelerin etimolojik analizini de (Ra) ile karşılaştıralım:

Ra : Ağ + ar + ağ
Rav : ağ + ar + av (= ağ)
İre : iğ + ir + eğ
Arı : ağ + ar + + ığ

Bütün bu karşılaştırmalar bize gösteriyor ki bugüne kadar etimolojisi bilinmiyen ve ilim için muamma teşkil eden bazı kelimeler *Güneş - Dil Teorisi* ile kolayca halledilecektir.

---

[1] Potanin OSZM. IV. s. 727
[2] Potanin OSZM. IV. s. 821

II. "GÜNEŞ-DİL TEORİSİ„ NE GÖRE "ANA KÖK„ MESELESİ

Bugünkü mevzuumuz "Güneş - Dil Teorisi„ nin keşfettiği "*ağ*„ kökü meselesidir. Bu meselenin ehemmiyetini kavramak için "*dilin menşei*„ meselesine temas etmek icap ediyor. Dilin menşei meselesi pek eski zamanlardanberi yalnız filozofların değil, bütün beşeriyetin fikir ve zihnini meşgul etmiştir. İsrail peygamberleri ve Yunan filozofları bu problemi halletmek için kafa yormuşlardır. "Babil Kulesi„ efsanesi bu meseleyi hal ve düşünen insanların merakını tatmin etmek için uydurulmuştur. Filvaki bu "Babil Kulesi„ efsanesi dilin menşeini değil, dillerin menşeini "izah„ etmiştir. Dilin menşei ise ilk devir insanları için ilâhi idi. Allah adama eşyaların adını öğretmiş ve dil meydana gelmişti... Dilin "ilâhi menşei„ olduğuna yalnız o zamanın peygamberleri değil, 19 uncu asır Avrupa filozpflarının bir çoğu inanıyorlardı. 1840 da vefat eden Fransız filozofu De Bonald da bunlar cümlesindendir... Papazlar zümresinden lengüist olanlardan en büyükleri bile bu "İlâhi menşe„ faraziyesinin tesirinden hâlâ kurtulamamışlardır. Maamafih "Indo-Europeen Dil Ekolü„ne mensup Lengüistlerin çoğu "dilin menşei„ meselesini dil bilgisi mevzuu olmaktan ziyade filozofi mevzuu olarak kabul eder ve bu mesele ile uğraşmayı fuzulî sayarlar. "Güneş-Dil Teorisi„ lengüistiği felsefe ve sosyoloji sırasına koymaktadır. Bu koyuşunda haklıdır. Çünkü "dil psikolojik ve sosyolojik kanunlara bağlı olarak meydana gelmiştir.„ Bundan dolayıdır ki ilkönce "dilin menşei„ meselesini hallederek ilk söylenen manalı kökü keşfetmiştir. Dil yalnız psikolojik değildir. İnsan psikolojik duyğularını jest, grimas ve sair işaretlerle de ifade edebilir. Hayvanî duyğularını "gırr„, "mırr„ gibi seslerle de ifade etmiş olabilir. Fakat bunlar içtimaî insanın sözleri değil, insan - hayvanın boğazından çıkan gürültü ve sesler olmuştur.

Dilin menşeine dair muhtelif nazariyeler vardır. Fakat şunu da kaydedeyim ki bu mevzu benim ihtisasım haricindedir. Bu mevzua dair malûmatım felsefe ve içtimaiyat meraklısı her okuryazar adamın öğrenebileceği malûmattan ibarettir. Bununla beraber bu mevzua temas etmeği zarurî görüyorum.

"Güneş-Dil teorisi„ nin keşfettiği ilk kökün ("*ağ*„ kökünün) ehemmiyetinden ve ilmî kıymetinden bahseden bir ilmî makalede [1] bu mevzua dair nazariyeler şöyle hulâsa edilmiştir:

A) "Nida = Exclamation„ nazariyesi:

Bu teoriye göre ilk insanların müşterek hareketlerinde çıkardıkları nidaî sesler ilk sözler sayılabilir. Meselâ Noiré ve Max Müller gibi âlimler bu nazariyeyi müdafaa etmişlerdir; fakat hiç bir fikir ifade etmiyen bu hayvanî seslerle birer fikir mahfazası demek olan insan sözleri arasında çok bariz bir sınır vardır. Onun için Paul Regnaud bu nazariyeyi pek haklı olarak çürük bulmuştur.

B) "Taklidî kelime = Onomatopée„ nazariyesi:

Bu nazariyeye göre ilk insanlar ilk kelimeleri tabiat ve hayvan seslerini taklit ederek uydurmuşlardır. Meselâ on sekizinci asırda (de Brosses) isminde bir fransız bütün dillerin menşeini bu esasta gösteren bir eser neşretmiş ve on dokuzuncu asırda bile bu fikre taraftarlık edenler olmuştur. Fakat Vendryes gibi yeni âlimler böyle iddiaları kat'î surette reddetmektedirler;

C) "İşaret zamirleri = Pronoms démonstratifs„ nazariyesi:

Bu teoriye göre ilk insan etrafında bulunan objelere birer isim vermeden evvel bunları işarî zamirlerle göstermiş ve bu suretle işaret zamirleri ilk insanın ismini bilmediği objelerin hepsine tatbik edebildiği umumî bir isim rolü oynamıştır: bu nazariyenin sahibi, geçen asrın mühim dilcilerinden Paul Regnaud dur. Fakat bu müellif nazariyesini lisanî delillerden ziyade mantığa istinat ettirdiğinden, iddiası şahsî bir fikir mahiyetinde kalmıştır.

D) "İnsan sözlerinin hayvanî seslerden istihalesi„ nazariyesi:

Geçen asırda Regnaud nun pek ehemmiyet vermediği bu eski teori, bu asrın başlarından itibaren tekrar canlanmış

---

[1] İ. H. Danişment «G. - Dil Teorisi üzerine ilk tenkit» (Ulus, 23. XI, 1935).

ve bilhassa Vendryes gibi mühim dilciler tarafından müdafaa edilmiştir; bu nazariyeye göre, ilk insan teessür, sevinç, hareket, iş... v.s. anlarında tıpkı hayvanların yaptıkları gibi birer ses çıkarmış ve bu sesler tekerrür tesiriyle gittikçe muayyen birer mana ifade etmeğe başlamıştır. Fakat Vendryes bu nazariyesini izah ederken, bunun ispatı kabil olmadığını da itiraf etmek suretiyle kendi davasını gene kendi çürütmüş demektir.

Bunlardan başka maruf nazariyeler de vardır. Son zamanlarda ruhiyatçı filozof Wundt'un "Entwichlustheorie„ tesmiye ettiği nazariye ve Marr'ın "Yafesioloji„ nazariyesi bu cümledendir.

Max Müller Onomatopeie teorisiyle alay ederek "Wauwau Théorie„, ve "Nida Teorisini„ ni de "Pfui - Pfui pooh - pooh Theorie„ tesmiye ediyordu. Maamafih kendisi de sonradan bu "*Nida teorisi*„ taraftarlarına iltihak etmiştir. Hakikatte bu iki nazariyenin esas itibariyle biribirinden farkı yoktur. Her ikisi de "kaba materyalizm„ esaslarına dayanır ve dilin menşei meselesinde biri sosyal hayatı ihmal eder, ikincisi ise sosyal hayatın ancak istihsal sahasında çıkarılan nida seslerine ehemmiyet verir. Bu son cereyanın en son mümessili Rus profesörlerinden müteveffa Boğdanof idi. O, bu nazariyeyi "Refleksler ve iptidaî tefekküre dair felsefe„ adlı eserinde müdafaa etmiştir. Onun nazariyesine göre ilk insan kollektifleri teşriki mesai esnasında "ah„, "oh„ "of„ gibi sesler çıkarmışlar ve bu "*mesai nidaları*„ndan da ilk sözler türemiştir. Ateşin almancası olan "Feuer„ fransızcası olan "feu„, lâtince "flamme„ gibi kelimelerin menşeini "Efff„ diye üflemekten hâsıl olan seslerdir. Görülüyor ki bu nazariye ilk devirlerin beşerinde değil, pek son devirlerin - yani ateşin keşfedildiği zamanın - beşerinde ilk sözleri arıyor.

Görülüyor ki bu iki teori dilin menşeini halletmekten uzaktır. Bu teoriler hakkında Max Müller'in "Wauwau - Theorie„ ve "Pfui-Pfui theorie„ diye alay etmesi yerinde olmuştur.

En yeni nazariye Marr'ın "Yafesiloji nazariyesi„ dir. Buna göre "Dil sırf içtimaî mahsuldür. Dil istihsal aletlerinin en büyüğü olmuştur ve bu günde de öyledir. Dil - Dünyada dört kabîlenin teşekkülü, kollektif istihsale başladığı ve dört totem etrafında toplanıp cemiyet haline geldikten sonra her

şeyi kendilerinin bu "totem„ lere verdikleri adlarla anlatmışlardır. Bu adlar: 1) Sal, 2) Ber, 3) Roş ve 4) Yondur. Bütün kelimeler bu köklerin tesalübünden doğmuştur. Bu günkü Avrupa dilleri - ki "*İndo - Öröpeen Irkının Dili Zümresi*„ diye bir uydurma ve sahte ad ile anılır - tarihî devirlerde bu dört unsurun mütemadî birleşme ve mütemadî tesalübünden hâsıl olan "*Yafesî kavimler*„ in enkazı üzerinde hâsıl olmuştur. Bu dillerde bulunan kelimeler dört esas unsur üzerine analiz edilirken tarihten önceki zamanlardaki köküne ve mana yuvasına irca mümkün oluyor. Bütün dünya dillerinin ana kökü bu dört unsurdur... v. s., v. s.„

Marr bütün eserlerinde bu tezi müdafaa ediyor. Avrupanın en büyük lengüist âlimlerini "papas zihniyeti„ ile ittiham ediyor. Marr'a göre bunların en büyüklerinden olan papaz W. Schmidt geniş ilmine ve dil bilgisindeki derin vukufuna rağmen yine Papazdır. Bütün eserlerinde dilin menşeini eski papazlar gibi, fakat "ilmî ve fennî„ perdelerle örterek, yine "ilâhi menşe„ e getiriyor. Meillet ise "İndo - Europeen ırkı„ denilen meş'um daireden çıkmaktan âcizdir... Bütün fikirleri müstemlekecilik maksatlarına hizmet eder...

Fakat büyük âlim Marr'ın eserlerinin de "*maksat*„ sız olmadığını söyleyorlar. Bu âlim de satırları arasında malûm bir fırkanın propaganda tezlerini görenler vardır.

Hulâsa, bütün bu nazariyeler "*Dilin menşei*„ problemini halletmekten uzak bulunuyorlar.

*
* *

"Güneş - Dil Teorisi„ dilin menşei meselesini şu suretle halletmiştir:

I. — İlk insanların bütün dikkat ve alâkasını üzerine çeken güneş olmuştur.

II. — Haricî âlemi teşkil eden (obje) ler, güneşe göre büyüklük veya küçüklük, parlaklık veya sönüklük, yakınlık veya uzaklık itibariyle farklı bulunurlar. Başka başka dairelerdeki noktalar bu objeleri gösterir.

III. — İlk insanların herşeyin üstünde tanıdığı ve herşeyin üstünde tuttuğu ilk (obje) güneş olmuştur; güneş onlar için herşeydi. Güneşi tetkik ede ede onun vasıflarından, hareketlerinden, önce maddî, sonra ruhî, fikrî, abstre mefhumlara intikale başladılar. Böylece güneş-

ten ve onun hareket ve vasıflarından aldıkları başlıca mefhumlar şunlar olmuştur:

1 — Güneşin kendisi; esas, sahip, Allah, efendi, yükseklik, büyüklük, çokluk, kuvvet, kudret;
2 — Güneşin saçtığı ışık, aydınlık, parlaklık;
3 — Güneşin verdiği sıcaklık, ateş;
4 — Hareket, imtidat, zaman, mesafe, yer, kara, toprak, gıda, hayat, büyüme, çoğalma;
5 — Renk, su;
6 — Ses, söz;

IV. — İlk insanlar bütün bu maddî ve fikrî varlıkları güneşe verdikleri isim ile anlatırlardı. Sonraları kendilerini ve "ben = ego„ mefhumundan çıkan bütün düşunceleri ve nihayet tesbit ettikleri bütün (obje) leri de, taptıkları güneşin ve güneşten çıkan türlü mefhumların yerine koyarak bu ismin anlamını genişletmişlerdir.

V. — İlk insanların güneşe ilk verdikleri isim, (ağ) dır. Bu da (a) vokalinin tekrarlanarak uzunca okunmasından başka birşey değildir: a, aa, aaa... = ağ olmuştur. İlk ana kök (racine) budur.

VI. — Ses cihazı tekâmül ettikçe (ağ) ın ilk söylenebilmiş olan tipleri sırasiyle (ay, ağ, ak, ah) olmuştur. (Ağ) ana kökünün anlattığı bütün anlamlar, zamanla, bu "birinci derece radikal kökler„ le de anılmıştır...

"Güneş-Dil Teorisi„ nin ispat ettiği veçhile insanın ilk elde ettiği manalı ses (= söz) "A„ dır.

Bu hakikati biz "A„ nın en kolay telâffuz edilebilen bir ses olduğu bakımından değil, ilmî araştırma ve incelemelerin verdiği kanaate istinaden kabul ediyoruz.

"Aa → ağ„ kökünün ana kök olduğunu "Güneş-Dil Teorisi„ Türk kelimelerinin manalarını ve kelime unsurlarını tetkik ve bunları eski devirlerdeki "mana„ ve "ses unsuru„ yuvasına irca tecrübelerine dayanmak suretiyle keşfetmiştir.

Geçen derslerimizden birinde Türklerin ta eski devirlerdenberi "Güneş„ e çok ehemmiyet verdiklerini, "Güneş Kültü„ nün tarihin bildiği devirlere daha eski devirlerden intikal etmiş olduğunda şüphe olamıyacağını ispat etmiştik. Demek ki Türk "kült„ itibariyle "Güneş„ e bağlıdır. "Güneş„ bir tanrı, bir semavî totem, nihayet bir "ceddi âlâ„ olunca "ayin ve merasim„ in de ilk kaynağını "Güneş„ de arama-

lıyız. Dilin inkikişafına hizmet etmiş olduğunda hiç şüphe olmıyan "sihrî dualar„ ve "İlâhi=*Hymne*„ ler bu "Güneş„ için terennüm edilmiştir.

Sosyologların tetkikleriyle sabit olmuştur ki ilk devirlerde şamanlar, sâhirler, rahipler dili inhisarlarında tutmuşlar ve bundan dolayı "dil sihirdir„, "söz-Allahtır„ gibi sözler semavî dinlerde bir an'ane olarak yer bulmuştur. Böyle olduktan sonra "Allah„ tanılan objenin ilk söz kaynağı, yani ilk söz onun adı olmuştur. Hayat ve varlık kaynağı olarak tanılan obje de güneştir.

Fakat, ilk beşerin "*Güneş*„ e "*Ağ*„ dediğini "*Güneş-Dil Teorisi*„ nasıl keşfetmiştir?

Şüphesizdir ki "Güneş-Dil Teorisi„ kâşifi de önce klâsik dil ekolü âlimlerinin yolu ile yürümüş ve onların usulünü tatbik etmiştir. Bu da etimolojidir. Etimoloji herhangi bir dildeki bir kelimenin ana kökünü, menşeini bulmak için o kelime nin mensup olduğu dil ailesindeki mana ve fonetikçe benzerlerini, eski zamanlarda bu kelimenin o veya bu kavimde nasıl telâffuz edildiğini ve ne manada kullanıldığını ve ondan önceki devirlerde nasıl kullanılmış olduğunu araştırır. Bazan en eski şekil olarak bir kelime-ana kök tasavvur eder (mutasavver, farazî kelime bir * yıldızla işaret olunur) yani bir kelimenin ana kök olduğu uydurulur. Buna bir misal olmak üzere almancadaki Auge (= göz) kelimesinin etimolojisini büyük bir Alman âliminin eserinden alalım:

"Auge; orta yüksek Almancada *ouge*, orta uva almancasında oge, eski almancada auga, yeni dilde "Auge„ anglosaksoncada eage, ingilizcede eye, genel almancada augo (n)... bunun esasında indo-germen kökü olan„ * "oq„ (= görmek) olsa gerektir. Lâtincede "oculus„, eski İslavcadaki "oko„ lituaca "akis„ . . . .„ [1]

Görülüyor ki klâsik ekole mensup âlimler bir kelimenin menşeini bulmak için "mutasavver bir kelime„ uydurmağı caiz görürler. Bizim "teori„ mizde tetkiklerinin ilk safhasında türk kelimeleri üzerinde analiz yaparken bu usulü tecrübe etmiştir. Fakat, klâsik ekolün bütün sözler için ana kaynak olarak "sanskrit, Yunan, lâtin„ dillerini alıp başka dilleri ihmal ettiğinden dolayı dilin menşei meselesini halledemediğini ve bu sahadaki aczini gördükten sonra bu yolu bıra-

---

[1] Kluge. Etymolog. Worterb. der deutsch. Sprache, 1934, s. 29

kıp başka yeni bir yol üzerinde yürümüştür. Bu yol, insanın insan olup konuşmağa başladığı zamandan önce fikrini daha ziyade işgal edebilecek "obje„ yi bulmaktı. Çünkü tefekkür dilden önce vardı.

Türk dil hazinesindeki kelimeleri fonetik ve semantik bakımından tetkik neticesinde bu "obje„ nin güneş olduğu tahakkuk etti. Çünkü her kelime bu ilk devirde çıktığı yuvadan, yani ancak güneşten alınabilecek mefhumların birini taşıyorlardı (bu mefhumları yukarda zikretmiştik).

Türk dil hazinesindeki kelimelerin en eski devirlere ait olacağında şüphe olmıyan kısmının bugünkü lehçelerde ve oldukça eski metinlerde"ağ, eğ, iğ, ığ, oğ, öğ, uğ, üğ„ gibi köklerden türediği anlaşıldı.

ağ = ak, beyaz; ilk insanın en mühim istihsal aleti; ağa = büyük, kabîle reisi.

eğ = sahip; eğe, eye = hami ruh.
iğ — iğe = sahip.
ığ — ığra = ses.
oğ — oğan = kadir, kuvvetli, tanrı.
öğ = valide, akıl; öğe = hürmet, büyük; öğüt= nasihat.
uğ = mesken, ev; uğan = kadir; uguk = akıl; uğan = buryatçada ilk insan, yakutçada büyük.
üğ = ev, mesken, üğ- = bir yere toplamak; üğe = yığın; üge = söz; ügit = nasihat.

Bunları burada bir misal olmak üzere gösteriyoruz. Türk dilinde bu gibi "V. + ğ„ li kökler pek çoktur. Bunların ifade ettiği manalar "Güneş-Dil Teorisi„ nin esas hatlarını gösteren "etimoloji, morfoloji ve fonetik bakımından Türk Dili„ adlı eserde hulâsa edilmiştir (Sahife 46).

İlk insanın "Güneş„ i ifade için çıkardığı manalı ses-sözün "ağ„ olacağını bize "ay„ kelimesi de gösterir. Şüphesizdir ki buradaki "y„ si önce "ğ„ idi. Türk dilinin fonetik kanunları bunu ispat ediyor. İlk devirlerde güneşe verilen adla "ay„ da ifade edilmiştir. Fakat "ağ → ay„ "Güneş„ e nazaran insanın dikkatini daha az celbettiğinden eski adını muhafaza etmiştir. "Güneş„ yani tefekkür ve dil kaynağı olan obje muhtelif merhalelerde muhtelif ad almıştır. "Allah„ ın doksan dokuz yahut bin bir adı olduğu gibi "Güneş„ in de

dilin inkişaf devrinde aldığı adlar çoğalmıştır. "Ay„ kelimesi bütün türk lehçelerinde ancak üç türlü (Yakutçada "Iy„, Çuvaşçada "uyah, oyuh„, başka türklerin hepsinde "ay„) telâffuz olunur. Halbuki Güneş muhtelif lehçelerde muhtelif şekilde ("Kün„, "Kuyaş„, "Kuyas„, "Kün„, hevel (Çuvaşça), Yaşık (Uygur, Çagatay) söylenmektedir. ("Zaman„ manasına gelen "Kün - gün„ ise bütün türk lehçelerinde gün ve kün ile söyleniyor). "Kün„ Sagay lehçelerinde halk, kavim manasına da gelir. Anadolu Türkçesindeki "ele güne karşı . . „ tabiri vardır ki buradaki "gün„ de Sagaycadaki "Kün=halk„ ile ayni manadadır. Eski iptidaî zihniyete göre halk, kavim ve kabîle totemin kendisidir. "Kün→gün„ ün "halk„ manasına gelmesi gösteriyor ki çok eski bir devirde "Güneş„ totem olmuştur. Hun Hakanlarının kendilerini "*Yer ve günşten doğmuş Güneş ve Ay tarafından memur edilmiş...*„ diye tarif etmeleri ve Gau-li sülâlesinin müessisi olan *Çiçumin*'in "*ben Güneş oğluyum*„ demesi de bu "*Totem - Güneş*„ an'anesinin hatıralarıdır.

Eski devirlerdenberi Türk kültürü tesiri altında bulunan ve ihtimal ki eski bir Türk boyunun bakiyesi olan Kott [1] dilinde güneşe "ega„ veyahut "ege„ denir [2]. Güneşin ilk adını ve insanın ilk sözünü "*Güneş Dil Teorisi*„ sırf nazarî olarak "*ağ*„ bulmuştu. Halbuki biz şımdi bu sözün *Güneş* manasında Altay - Yenisey mıntakasında bu güne kada yaşadığını buluyoruz, ki teorimizin çok sağlam esaslara dayandığını göstermektedir. Dikkate şayan bir nokta daha var: Kott dilinde "*eş*„ tanrı demektir. Bizim "*gün + eş*„ deki "*eş*„ eki onlarda "tanrı„ manasına mustakil bir söz olarak yaşamaktadır.

Başka dillerdeki bazı kelimelerin (meselâ yukardaki almanca) "*Auge*„ nin etimoloji analizi eski ekole göre bile "ok„ köküne dayandığını gördük. Yafesiloji nazariyesine göre, "*göz*„ mefhumu ilk devirlerde güneşi ifade eden kelime ile söylenmiştir. Demek oluyor ki Cermen ve İslâv kavimleri bir zaman göze "(Oğ→) ok„ demişlerse *Güneşe* de (oğ→ og→) ok„ demiş olacaklradır. Türklerin de bir zamanlar "göz„ü

[1] *Kottlar* ilmî edebiytta «*Yenisey ostyakları*» ile bir gruptan sayılırlar. Meşhur dil bilgini Terrien de la Couperie Ural - Altay dillerini tasnifinde bunları Çin ve Tibet dilleri ailesinden saymıştır (Jurnal of the Royal Asiatic Society, 1889 sah 404 ten naklen Aristov, "Zametki„ ayrıbasım,50)

[2] N. Marr külliyatı, III, S. 263, Lûgatçe kısmı, S. 374.

Güneşe verdikleri isim olan "ağ„ ile ifade ettiklerini bize gösteren bir kelime vardır: "*ağlamak*„. Bu sözdeki kökün "*ağ*„ olduğunda kimse şüphe edemez.

Dil bilgisi ispat etmiştir ki iptidaî devirlerde "fiil„ ler o "fiil„ i yapan *alet* veya *azayı* ifade eden kelime yardımıyle yapılmıştır. İlk "fiil„ devirlerinde tutmak = ellemek; atlamak= ayaklamak; işitmek = kulaklamak; kesmek = bıçaklamak; ısırmak = dişlemek; vurmak = dayaklamak... olmuştur. Binaenaleyh "*ağlamak*„ kelimesindeki "*ağ*„ eski devirlerde "*göz*„ ü ve "*güneş*„ i ifade etmiş olacağı muhakkaktır. Küerik lehçesinde "ögök„ kelimesinin göz bebeği manasına gelmesi de dikkate değer (Radloff Lûgati, I. s. 1194).
Güneş - Dil Teorisine göre "*göz*„ kelimesinin etimolojik analizi de bunu ispat ediyor: "öğ + üz„.

Eski Türk lehçelerinden biri olan Sumercede "uğ„ gök ve arslan demektir. "Gök„ mefhumu "Güneş„ den geldiği malûmdur. Arslan ise eski devirlerde güneşin sembolü sayılmıştır. Etrüsk dilinin bir istihalesi olan Basque dilinde "eğun„ gök, "eqi„ ve "eğuski„ Güneş demektir [1].

Bütün Türk lehçelerinde "ağ, ag, ak, ay, oğ, oy...„ gibi tek heceli sözlerin "hayat, kudret, hareket, zaman, mesafe, gıda, su, renk, sözler, ses, ziya, hararet...„ gibi manaları ifade etmeleri de "V.+ ğ„ kökünü bulmak yolunda istikameti tayin etmeğe yaramışlardır. Birçok kelimeler üzerinde yapılan tecrübeler "ana kök„ ün *AĞ* olduğunu kat'î olarak ispat etmiştir.

*
* *

Görülüyor ki insanın ilk elde ettiği manalı ses (= söz) "A → Ağ„ dır.

Bu hakikati, biz, "A„nın en kolay telâffuz edilebilen bir ses olduğu bakımından değil, ilmî araştırma ve incelemelerin verdiği kanaate istinaden kabul ediyoruz.

Malûmdur ki, bütün dünya dillerinde, gramercilerin "İnterjeksiyon„ tabir ettikleri sözler vardır. Bunlar gramercilerin tariflerine göre hiçbir manası olmayıp ancak "korku, sevinç, ıstırab...„ gibi ruhî duyguları ifade eden„ seslerdir.

"Güneş - Dil Teorisi„ bu interjeksiyonlar meselesinin de tekrar bakılıp tetkik edilmesini talep etmektedir.

---

[1] N. Marr külliyatı, III; 263.

Bütün dünya dillerinde "A„ sesi "interjeksiyon„ olarak kullanılır.

"Aa„, "ah„, "ay„ v. s. gibi nidaların eski zamanlarda korkunç„ muazzam, mukaddes "bir objeyi ifade ettiğinde şüphe yoktur.„ Fakat bu çok eski, belki ilk devirlere aittir. Bunu ispat için ilk manaları az bir tetkikle meydana çıkarılabilen "interjeksiyon„ları alalım:

Abu; [Ş. Sami, S. 17.].

Garp türkçesinde "harfi nida ve taaccüp„ olarak kullanılan bu kelimenin manasının da unutulmağa başladığı Ş. Sami'nin "a, bu ne?„ sözündedir„ diye yanlış izahından anlaşılıyor. "Abu„ eski ve yeni türkçelerde "baba, büyük baba„ olduğu malûmdur. O zaman babalara tapan insanlar (Türkler) için "abu„ kelimesi bizim zamanımızda "Allah!„ diye kullandığımız söz yerini tutmuştur. "Abu!„ kelimesi "aba!„, "abav!„, "abay!„, "abak!„ şekillerinde de söyleniyor. Nida olarak kullanılan bu kelimelerin ayni zamanda "baba, büyük baba, dikkat, put, sanem, şeytan„ manalarını ifade ettiği şark türkçesinde hâlâ unutulmamıştır.

Dervişlerin "yahu„larını da arapça "ya hüve!„ ile izah etmek doğru değildir. Bu söz eski devirde tapılan "Ağ = Ak = Ah„ (güneşin) arapçada bozulmasından başka bir şey değildir. Yahudilerin "Yahva„sı da bu "Ah„dan türemiştir.

Kırgızcadaki "AKTA-„ kelimesinin (Radloff, I, 115) birini medih ve sena etmek manasına da gelmesi gösteriyor ki bir zamanlar "Ağ = Ah = Ak„ himinle takdis edilmiş bir "obje„ olmuştur. Bu kırgızca kelimenin kökünü Bodagov arapça "HAK„ diye izah etmişti. Fakat Radloff, pek haklı olarak, bunu reddetmiştir (I, 116.). Yakut şaman ve meczupları istiğrak (ekstaz) halinde "Su = hû„ diye bağrıyorlar (Pekarski, 2327) ki "hu„ kelimesinin arapça "hüve„ ile alâkası olmadığını gösteriyor. Alâkası varsa Araplar bu kelimeyi de eski devirlerde "*güneş*„i (totemi) ifade için söylenen "ağ → oğ„ dan almışlardır.

Bütün Türk lehçelerinde "interjeksiyon„ olarak kullanılan bazı kelimeleri gözden geçirelim:

A : Hayret ve taaccüp nidası ve ayni zamanda taaccüp manasına. "ol meni aa kıldı„

A : Korku ve hayret nidası [Pekarski, 2].

A : [Radloff, I, Tel., Alt, Kır, Osm. Azer. Uyg.] hayret, taaccüp nidası.

"A„: Nida edatı olduğu gibi "aa„ da altaycada "ağa„ demektir.

A : [Aşmarin Çuvaş Lûg. I, 4] hayret veya sevinç ifade eden nida (Asm. bunun rusçadan alındığını yazıyor ki yanlıştır.)

Ay : [Rad. I, Kaz. Kır. Tel. Uyg., Azer. Osm.] taaccüp nidası ve ayni zamanda Kamar, ay (= ağ).

Bildiğimiz bütün dillerde "Ah„ hayret, taaccüp, elem ve ıstırap ifade eden nida edatıdır. Bunun da ilk devirlerde bir korkunç veya muazzam objenin adı olduğuna delâlet eden emareler vardır:

Ah (Aşm. II, 177) su (çocuk dilinde).

Ah (Aşmar. II, 180-181) bir şerir ilâh adı. "Ahı„ aileye afat getirir ve tahrip eder. Prof. Aşmarin bu adın "ah„ interjeksiyonundan türediğini ileri sürmüştür. Güneş-Dil Teorisi bunun aksini ispat etmiştir: "Ağ-ah„ güneştir. Dinî fikirlerin değişmesile "Ah„ bir kuvvetli şerir ruh oluyor. Sonra mana da unutulmakla "ah!„ yalnız interjeksiyon olarak kalmıştır.

Aha (Aşmar. II, 184) nida edatı.
Aşmarin bunun çuvaşlara rusçadaki "ağa!„ dan geçtiğini yazıyor, ki saçmadır.

Ahah (Aşmar. II, 193) bir şerir ilâh adı. Allah diye bağıran insana gelirmiş.

Ahu (Aşmar. II, 193) ihtiyatı (sakınmayı) veyahut kat'î surette reddetmeyi ifade eden nida.

Ahuh (Aşmar. II, 194) taaccüp ve hayret nidası.

Ah Ancak (Aşmar. II, 178) ümitsizliğe düşerken çıkarılan ses, nida.

Mütebaki 7 vokallerle tesbit edilen seslerin de interjeksiyon olmakla beraber, "a„ gibi, Allah, müthiş bir şey, güneş, şeytan gibi mefhumları ifade ettiklerini görüyoruz.

"ı„ sesi tsessür ifade eden nida edatı olduğu gibi (Pekarski, S. 3735) ruhları toplamak için Şamanın çıkardığı (söylediği) bir sestir. Ayni zamanda koku manasına da gelir. "*ī*„ Yeniseylilerin dilinde "Güneş„ demektir (Marr, III, 263).

Bütün bunlardan çıkan netice şudur:

İnsanın ilk söylediği manalı kelime "A„ idi. Bu ses yalnız bir manasız çağırma bağırma olmayıp taptığı veya kork-

tuğu bir objeyi ifade ediyordu. Sonra elde ettiği vokaller de ayni objeyi veya ona bağlı mefhumları ifade için manalı söz olarak kullanılmıştır. Fakat, binlerce, on binlerce senelerden sonra bu ilk manalı sesler "nida edatı„ olarak kalmıştır. Bununla beraber yine bu eski manayı anlatan bazı kelimeler hâlâ yaşamakta olduğu görülmektedir.

III. "GÜNEŞ-DİL TEORİSİ„ BAKIMINDAN "OĞUZ„ KELİMESİNİN ETİMOLOJİK ANALİZİ

Geçen derslerimizde, *Güneş-Dil Teorisi* nin ispat ettiği gibi manalı ilk kelimenin "a → aa → ağ„ olduğunu öğrenmiştik. Bu pek yeni bir *Teori* olduğundan dolayı bazı meseleleri tekrarlamak icap ediyor. Biz bu *Teori* yi yalnız size öğretmekle değil, ayni zamanda sizinle beraber çalışarak öğrenmekteyiz de. Bir kelime üzerindeki tetkikimizi derinleştirdikçe "Güneş-Dil Teorisi„nin keşfettiği ilk unsur olan *ağ* ın, dilin yaradılışında ilk mebde olduğunu pek vazıh görebiliyoruz.

Şimdi biz "*Ağ*„ unsurunun son bir devresine, yani dilin inkişafındaki ikinci, üçüncü, hattâ dördüncü bir merhalede aldığı "Oğ„ köküne bağlı ve eski bir kelime olan "Oğuz„ kelimesini tetkik edeceğiz.

"Güneş-Dil Teorisi„ nin keşfettiği "ağ„ (son merhalelerde "V. + ğ„) kökü, Yafesilojinin "dört unsur„u gibi mevhum kökler ve dil tetkikını kolaylaştırmak için farzedilen "ilmî *fiction*„ da değildir. "Ağ„ eğ, iğ, ığ, oğ, öğ, üğ, uğ„ köklerini hâlâ muhafaza etmekte olan eski kelimeleri tetkik ettiğimiz zaman "V.+ ğ„ kökünün Türk dilinin yaradılışında ne kadar mühim rol oynadığını derhal anlıyabiliyoruz. Bu gibi kelimelerden biri "*Oğuz*„ kelimesidir. Bu kelimenin etimolojik analizini yapmak için "Oğ + uz„ unsurlarına ayırmak suretile manası şudur veya budur demek kâfi değildir. Bu gibi ameliye mümarese için faydalı olmakla beraber çok mihanikîdir. Kelimelerin etimolojik analizini yapmak kendi başına bir gaye değildir. Gaye, bu analizin işareti ve sinyalı üzerinde adım adım yürüyerek kelimenin menşeini bulmak ve bunu bulduktan sonra da bu menşeden türeyen türkçedeki ve yabancı dillerdeki kelimeleri yakalıyarak "V.+ ğ„ köküne irca edebilmektir.

İşte, "*Oğuz*„ kelimesini tetkik etmek suretile biz böyle bir tecrübe yapmak istiyoruz.

1 2
Oğuz: (Oğ + uz)

"Oğuz„ kelimesinin etimolojik analizi bize gösteriyor ki, bu kelime bir "*kök*„ (oğ) ve bir de uzaklığı, genişlediğini ifade eden "*ek*„ (uz) dan, yani iki unsurdan mürekkeptir. Tarihin bildiği devirlerdenberi bu kelimeyi Türkler "*Oğuz*„ veya "*uğuz*„ telâffuz etmişlerdir. Arap tarihlerinde "*guz*„ ve eski Rus vekayinamelerinde bazen "*uz*„ yazıldığına göre bazı Türk boyları o zaman bile baştaki "*vuayeli*„ atmek suretiyle telâffuz ettikleri anlaşılmaktadır.

"Oğuz„ kelimesinin eski manasına gelince, önce bütün eski lûgat kitaplarından ve eski metinlerden arayalım. Eski türkçe vesika olan Orhon kitabelerinde "Oğuz„ kelimesi bir Türk boyunun adı olarak geçer. "Divan Lûgat-it-Türk„ de de bu kelime şöyle izah olunur: "*Oğuz*„ Türklerden bir kabîledir; Türkmenlerdir. Yirmi iki boy olup her birinin ayrı alâmeti ve damgaları vardır...„ (Cilt I, S. 56). Bu eser de "*Oğuz*„ kelimesinin lûgat manasını izah etmemiştir. Radloff Lûgatinde bu kelimenin bir manası "Oğuz boylarının ceddi alâsı„, ikinci manası da "kaba ve cahil adam„dır. Şemseddin Sami Beyin izahını aynen alalım: "*Oğuz*- öküz bunun mürakkakıdır. 1) Tosu, 2) Safderun ve bön adam 3) Köylü, sahrayî kaba adam (metruktür), 4) İyi, hüsnü hal sahibi adam. Oğuz Han Türklerin eski hükûmdarı... olarak tanınmıştır„. Son yıllarda telif edilen lûgat kitaplarımızdaki izahlar da aşağı yukarı Sami Beyin izahına yakındır[1]. Şüphesizdirki bu "kaba, uslu, safdil, sahrayî„ gibi manalar "Oğuz„ kelimesine son devirlerde verilen manalardır.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde "*Türk*„ kelimesini de bu manada kullanmak isteyenler olmuştur. Bunun içindir, ki "*Oğuz*„ kelimesinin son devirlerde aldığı bu manalar üzerinde durmak gereksizdir.

Çagataycada "*Oğuz*„ kelimesi "*pak tıynet*„, "mubarek„ manalarına da geliyor, ki eski mananın devamı olduğunda şüphe edilemez.

[1] Bakınız: I. Refet — H. Zübeyr. Ana Dilden Derlemeler, s. 397 «Uğuz»; H. Hüsnü. Kayseri Sözlüğü, s. 69 «Oğuz».

"Oğuz„ kelimesine dair lûgat kitaplarındaki izahlar kelimenin son devirlerdeki kullanılışına göre yazılmışlardır. "Oğuz„ kelimesinin lûgat manası pek eski devirlerde unutulmuş olduğu "Divanı Lûgat-it Türk„ müellifinin sükûtundan da anlaşılmaktadır.

* * *

"Oğuz„ kelimesinin etimolojik analizini yapmak isterken, önce bugüne kadar türkoloğlarca, klâsik ekolün *usullerine* göre yapılan etimoloji tecrübelerini gözden geçirmemiz gerektir.

Bizim bildiğimize göre *"Oğuz„* kelimesinin etimolojisini izah tecrübesinde bulunan âlimler Vambery, Marquart, Nemeth dir. Vambery ye göre *"Oğuz„* kelimesi Amuderyanın Yunan kaynaklarındaki eski adı olan "Oxus„ün aynıdır. "Oğh„ veyahut "Ak„ ile "Uz„ dan mürekkep bir kelimedir. Kök *"Ogh„* olup *"Uz„* da bir ektir. Alman âlimi Marquart'e göre "Ok„ ile "Uz„ dan mürekkep olup "Ok kişi„ demekmiş. Bu kelime üzerindeki son tetkik ve etimoloji Macar türkoloğu, Prof. Nemeth'indir. Onun mütaleasına göre, kelimenin analizi "Ok+z„ dır. *"Ok„* kabîle manasına ve *"Z„* de eski Türkçede cem edatıdır. Filhakika eski devirlerde *"Ok„* kabîle manasına da kullanılmıştır. Türk boylarının şubelerine farsça kaynaklarda *"tir„* denilmesi, Oğuzların "Üç ok„ ve "boz ok„ şubelerine ayrılmaları, fonetik itibariyle *"Oğuz„* kelimesini andıran *"Oğuş„* kelimesinin kabîle manasına gelmesi de buna delâtet eder. Fakat, buradaki "Z„ nin cem alâmeti olması şüphelidir. R/Z tebadülü ile "Ogur„ ve "Ugur„ kelimelerinin "Oğuz„ kelimesinin ayni olduğunu ispata çalışanlar da vardır. Eğer *"Oğuz„* daki "Z„ cem edatı ise "Ugur„ daki "R„ de cem edatı olması icap eder.

Maruf Fin âlimlerinden Ramstedt *"Oyrat„* kelimesinin etimolojisine dair yazdığı etüdde *"Oğuz„* kelimesine de temas etmiştir[1].

Ramstedt bir Mogol kabîlesinin adı olan "Oyirad„ kelimesinin "Oğuz„ dan başka birşey olmadığını ispata çalışmıştır. Ona göre *"Oğuz„* un eski şekli *"Ogiz„*dir. Mogolcaya geçerken bu kelimeye "ölü lâhika„ olan *"an„* ilâve edilerek "Ogizan„→"Ogiran„ olmuştur. Mogolca cem alâmeti olan at lâhikası gel-

[1] G. I. Ramstedt. Etimologiya imeni Oyrat (Zap. Russkago Geograf. Ob. tom XXXIV. s. 547-558)

dikte "*an*„ sukut„ ederek "*Oğirat*„ olmuştur. Bunun nasıl "Oyirad„ olduğunu ispat için, Mogolcaya Türkçeden geçen kelimelerin fonetik değişmelerini misallerle gösteriyor:

* agi > ayi > O > ai = ay > ā

* ogi > oyi > oi = oy > oi = oy > ō

Bir Mogol kabîlesinin "Oğuz„ adını taşıması meselesini Ramstedt şu suretle izah ediyor:

"İhtimal ki, bunlar *Oğuz* beylerinden veya hanlarından birine tâbi olmuşlardır. Oyratların an'anevî rivayetleri bunları Oğuzlara bağlamaktadır„.

İşte klâsik ekole mensup âlimlerin "Oğuz„ kelimesi üzerinde yaptıkları etimolojik teikikler bundan ibarettir. Bütün bu tetkikler, "*Güneş - Dil Teorisi*„ bakımından, çok sönük ve karışık analizlerdir. Bunlara göre "*Oğuz*„ kelimesi "Ok+kişi„ veya "oklar = kabîleler„ manasına geliyor. Halbuki kabîlelerin, tarihî devirlerdeki manasiyle, teşekkülü insanlık tarihinin pek son merhalelerinin, "*ok*„ da çok inkişaf etmiş bir kültür mahsulüdür. Şüphesizdir ki bu kelime "yirmi dört oğuz boyu„ nun teşekkülünden önce de vardı. Tarihin bilmediği, yalnız efsanelerin bize naklattiği ilk devirlerde "*Oğuz*„ kelimesi başka bir "*nesne*„yi veya "birçok nesneler„i ifade ediyordu.

Görülüyor ki "*Oğuz*„ kelimesinin etimolojik analizini, "Güneş - Dil Teorisi„ bakımından, yapmak için elimizde bulunan lûgat kitapları, sırf lûgat bakımından, eski metinler ve Avrupa türkoloğlarının etimolojileri bize fazla birşey vermiyorlar. Malûmdurki Lûgatçiler kelimeleri tesbit ederken kelimelerin muayyen bir zamana ait manasını göz önünde tutarlar. Onların vazifeleri de budur. Etimoloji yapanlar da bunların tesbit ettikleri kelimeleri alarak analiz yapmağa çalışırlar. Onun içindir ki klâsik ekolün etimolojisi bizi kaynağa, köke, ulaştırmaktan âcizdir. Bu aczin başlıca iki sebebi vardır: 1) Ana kök olan kelimeyi, daha doğrusu unsuru tayin edememek 2) kelimeye dair söylenen an'aneleri ve umumiyetle mitoloji ve hurafeleri ihmal etmek.

"Güneş - Dil Teorisi„ dilin menşeini buldu. İlk unsuru keşfetti ve bu Teoriyi tetkik ve tatbik ederken bizim için yepyeni bir ufuk açılmış oldu, ki o da eski Türklerin kabîle

menşelerine ve Tanrılarına dair söyledikleri rivayetlerin, mitoloji ve kozmogoninin, dil bilgisi sahasındaki ehemmiyeti.

Bütün bunları iyi tebarüz ettirebilmek kaygusiyle mevzu olarak "*Oğuz*„ kelimesini aldım. Şimdi biz bu kelimeyi "Güneş-Dil Teorisi„ bakımından tetkik edelim.

"*Oğuz*„ kelimesinin muhtelif devirlerde aldığı manalarını nazarı itibara almıyarak "ağ→oğ„ unsurunu "Güneş„in kendisi diye alalım. Çünkü biz bunu tetkik ederken menşeden başlıyarak bize doğru inelim. İlk devirlerde Güneşi ifade eden "Ağ→oğ„ her şeydi: "mebde, menşe, Allah, semavî totem„ idi. Etrüsk-Baskların "semavî totem„i olan Güneşin adı "*eğus-ki*„ ile "*Oğuz*„ kelimesinin benzeyişi tesadüfî değildir[1]. Sihrî devrin büyük "*mag*„larının beşeriyette bıraktığı izlerden başka birşey olmıyan "*gog magog*„ efsanesi de "oğoğ„ (= Güneş Tanrı) kültürünün bir hatırasıdır.

Türk mitolojisine göre "*Oğuz*„ bir yaşında iken konuşmuş ve kendi adını kendi vermiştir. Bu "*Oğ*„ın "*söz*„ manasına kullanıldığı ve dilin "oğ„ kökünden ibaret olduğu devrin hatırasıdır. "*Oğuz babası "Karahan„la mücadele etti.*„ Bu da "Güneş„in "Karanlık„la mücadelesine dair, yani Güneş hakkındaki bir Türk mitolojisinin motifidir. Oğuz Hanın oğullarının adlarına dikkat edelim: *Kün Han* (Güneş Han demektir), *Ay han*, *Yıldızhan*, *Gökhan*, *Dağhan*, *Denizhan*.. görülüyor ki, bunların hiçbiri bizim bildiğimiz fani insanlar değildir. Bunların "*Oguz*„ dan doğmaları dikkate değer. Bu, "gün, ay, gök, yıldız, dağ, deniz„ gibi kelimelerin "ağ→oğ„ dan türemiş olduğuna işaret eden an'anevî rivayetlerden başka birşey değildir.

Oğuz an'anesi tarihî devirlerde teşekkül etmiş bir an'ane olmakla beraber ihtiva ettiği unsurların tarihten-evvel binlerce sene önceki devirlerden intikal ettiğinde şüphe yoktur. Oğuz destanını tetkik eden âlimlerimiz bu menkabenin "Hiyun-nu„lara ve onların şevketli devirleri olan (Milâttan önceki 209-126) senelerine ait olduğunu yazıyorlar [2]. Her menkabeye muhtelif devirlerin büyük hâdiseleri inikâs eder, destanlar muhtelif devirlerin izlerini taşırlar. Bu inkâr edilemez bir hakikattir. Fakat, destanlar hiçbir devrin malı de-

---

[1] N. Marr. O Lingvist. poezdke vostoçnoe sredizemnomorye. Leningrad-Moskva, 1934. s. 49

[2] Prof. Köprülü M. Fuat. Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1926, Shf. 61.

ğildir, her devrin malıdır. Destanlar, efsaneler eski bir şehir harabesine benzerler. Hafriyat yapıp aşağı inildikçe muhtelif kültür tabakaları meydana çıktığı gibi, destanların motifleri tahlil olunduğu zaman tarihî devirlerdeki tabakalar altında tarihten önceki tabakalar meydana çıkar. Bundan dolayıdır ki, Oğuz destanını tetkik ederken bunu tarihî bir devre irca ve o bakımdan tahlil etmek yanlıştır. Klâsik ekole mensup türkoloğlar "*Oğuz*„ kelimesinin etimolojik analizini yaparken de yine bu "*tarihî devri*„ hareket noktası olarak aldıklarından dolayı içinden çıkamıyorlar. Çünkü "*Oğuz*„ boylarının dünyaya gelmelerinden önce de "*oğ*„ yahut "*ağ*„ kökü vardı. Diğer bir tekâmül devresinde "Uz, us„ kökü vardı. Üçüncü bir tekâmül devresinde bu köklerin birleşmesinden "oğuz„ meydana geldi. "Uz„ bu kelime içinde eridi, ek olup "Uzaklık, genişlik„ mefhumlarını ifade etti. "Oğ→uğ„ bir devirde "*Güneş*„i ifade ederken ikinci bir devirde "*ağ*„ şeklinde "gün„ mefhumunu ifade etti (Sümercede "uğ„= gün).

"Oğuz„ destanında Oğuzun ahfadından olarak gösterilen isimlerden İmir ("Divanı Lûgat-it-Türk„ de Eymür) eski "İbir„ kavmini [1] hatırlattığı gibi, "*bayat*„ kelimesi de eski bir ilâh adıdır. Bütün bunlar "*Oğuz*„ destanının pek eski, tarihten önceki devirlerin izlerini taşıdığını gösterirler.

Altay Türklerinin şaman dualarında "Yugus = ugus„ bir tanrı adıdır. Büyük tanrılardan biri olan Kayrahan bundan türemiş ve "Yarika„ (Ziya, Nur?) hana yeğen olmuştur[2[. Uranha-Soyot kabîlesinin ilâhilerinde de "Ushan„ adı geçer]3]. "Oğuz„ kelimesinin Çagatayca da "mubarek„ ve "pak tıynet„ manalarına geldiğini yukarda zikretmiştim. Burada yine bir noktaya işaret etmek istiyorum: Roma İmparatorlarının "Augustus„ unvanı nereden geliyor?.. Keresteciyan "Oğuz„ kelimesiyle Yunanca "ağios„ (mukaddes, aziz) kelimesini mukayese etmiştir. Bu da şayanı dikkattir. "Oğuz„ kelimesinin etimolojik analizini yaparken bütün bunları gözönünde bulundurmak gerektir.

---

[1] Eski Türkler Siberyaya "İbir-sibir„ yahut "ibir şibir„ diyorlardı. (Bakınız: Camiüttevarih. Berezin neşri "methal„ s. 30; Ebulgazi şecerei Türk s. 49). Bu kelimenin "İbir-Sumer„ olacağı da hatıra geliyor.

[2] Yerbitski, Altaylılar, s. 44; Potanin, OSZM, VI, sah. 69: "Uğuz„.

[3] Radloff-Katanov. Proben, IX, 201

Şimdi biz "Oğuz„ kelimesinin etimolojik analizini "Güneş-Dil Teorisi„ usullerine göre yapalım:

1 2
Oğuz (Oğ + uz)

1) Oğ: Sahip (mebde, menşe, ceddü alâ) manasına köktür. (Sonra bir kökten türediklerine inananların kollektifi);
2) uz: ektir. Sahibin veya onun ayni olduğuna inanan kollektifin geniş bir sahada tecellisini ifade eder.

Görülüyor ki kelimede bir iptidailik var. Bu "iptidailik„ bizim bugünkü zihniyetimize göredir. Çünkü kelimenin bu şekilde tebellürü ve manası eski devirlere aittir. Ondan önceki devirlerde ise yalnız "ağ → oğ„ iken daha çok manalar ifade etmiştir: Güneş, gün, zaman, mesafe, kudret, mebde, ceddi alâ, nesil, kollektif, ben, sen, o, biz, siz, onlar, hep bu bir "ağ → oğ„ ile ifade edilmiştir, ki bugünkü: "mantık„ bakımından şüphesiz "iptidailik„ dir. "Güneş-Dil Teorisi„nce kelimelerin etimolojik analizi yalnız kelimenin manasını meydana çıkarmağa değil, ayni zamanda beşeriyetin kültür ve tefekkür tarihinde geçirdiği muhtelif merhale ve devirleri de bu kelimelerin işareti vasıtasiyle tayine çalışmaktadır.

"*Oğuz*„ kelimesinin analizi bize gösteriyor ki bir zaman Güneşi ifade eden "oğ„ sonra onu veya onun yerdeki mümessilini "ceddi alâ„ sayan zümreye de isim oluyor. Bu zümrenin "Doğum ve Çoğalış„ mefhumu da ayni "oğ„ kelimesine bir unsur ilâvesiyle ifade olunuyor. (Yakutçada "ogo„ = evlât). Bu mefhumu daha iyi ifade için yine o "oğ„ kökünden türemiş olan "ol„ veya "ul„ unsurunu ilâve ile "oğul„ kelimesi meydana getiriliyor. "oğlak„ kelimesi de bu köke bağlıdır. Altay lehçesinde "oğlak„ = oğuldur. Tohum, balık yumurtası manasına gelen "oguldurük„ kelimesindeki bu "oğ„ (menşe, mebde manasiyle) yine "oğ„ kökünden gelir. "Mebde, esas„ mefhumunu ifade için Mogollar da "*uğ*„ (Poppe. "Mogol dili dersliği„ s. 176) kelimesini Türklerden almışlardır. "Oğ„ un akıl, fikir mefhumunu da ifade ettiği malûmdur. Bundan "Oy„ "Öy„ "Ök„ "Öğ„ çıkmıştır, ki "fiiller„ devrinde bu kökten "öğrenmek„, "okumak„ kelimeleri yapılmıştır. Yakutçadaki "Üge„ (söz,

hikâye), ve başka türklerdeki "*öğüt*„ de yine bu köke irca olunur:

Ağ → Oğ → Ög → üğe

Zaman ve mesafenin de "Ağ → oğ„ köklerile ifade olunduğunu bize şu kelimeler gösterirler:

Öğle: öğle çagı.
Öy : (Uygurcada) zaman ve ölçü.
Üye : (Yakutçada) zaman, müddet, ebediyet. Altaycada nesil, azâ.

"Ug„, "Oğ„ un kudret manasına da kullanıldığını "Ogan„ veyahut "Ugan„, Sümercedeki "Uğ„ (= arslan) kelimelerinde de görüyoruz (eski dinlerde "arslan„ Güneşin sembolü sayılmıştır). Su, nehir, kalabalık, çokluk manalarını da Türklerin ayni sözle ifade etmiş olduklarını "Üğü„ (Uygurca da su), "öküz„ (eski türkçede nehir), "öküz (Uygurcada çokluk, kalabalık) kelimelerinde görüyoruz.

Bunlara benzer yüzlerce kelimeler vardır, ki hep "Oğuz„ kelimesinin "Oğ„ yuvasından türemişlerdir.

***

"*Oğuz*„ kelimesinin "Uz„ ekinin eski devirlerde "kök„ olduğu muhakkaktır. "Oğ„ kökiyle birleşmeden müstakil yaşadığı bir devirde bu da birçok kelimeler doğurmuştur. Dikkate değer nokta bu kelimenin de "kabîle„ manasına da gelmesidir. Yakutçada "*Uus*„ kabîle, oymak, aile, cins, "agausa„ bir babadan türeyen kabîle manalarına gelir[1]. Akıl, maharet, san'atkâr manalarına gelen "*Us*„, "*Uz*„, hatıra, fikir, akıl manalarına gelen "*es*„, "*is*„ söz manasına gelen "*öz*„ (Yakutça), nefis, kendi manasına "*öz*„, Yakutçada dağılmak, intişar manasına gelen "*Is*„ ve bunlara benzer birçok kelimeler bu "Uz-Us„ kökünden türemiştir.

Biz burada "*Oğuz*„ kelimesine giren "Us-uz„ unsurunu çok eski bir devirden müstakil söz olarak aldığımız halde, yine "oğ„ kökünden türeyen kelimelerin ifade ettikleri mefhumlar için kullanılmış olduğuna şahit oluyoruz. Bu yalnız "*Oğuz*„ kelimesinin analizinde değil, bu kökten türeyen başka kelimelerde de ayni mesele karşısında kaldığımızı görüyoruz. Meselâ "*Ugan*„

[1] Pekarskiy Lûgati, s, 3075.

ogan kelimesini alalım: "ekler„ devrinden önce "oğ„ Güneşi ve ondan alınan mefhumları ifade ettiği gibi, "an„ da ayni manaya gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. "*An*„, Sumercede Tanrı (daha eski devirlerde "Güneş„ ifade ettiğinde şüphe yoktur), Yakutçada (Pekarski Lûgati, s. 100) mebde, birinci, ilk manalarına geldiği gibi, mitolojik adların ve tanrı adlarının başına da gelir. "*Oğ*„ kökünden bizim "o„ (üçüncü şahıs zamiri) türediği gibi, "on, an„ farsçada ve rusçada üçüncü şahıs zamiridir.

* * *

"*Oğuz*„ kelimesi hakkında bugüne kadar etnoloji bakımından çok şeyler yazılmıştır. Eski telâffuzun "*oğuz*„ veya "*Uğur*„ olduğu münakaşa edilmiştir [1]. Biz, bu mesele üzerinde duracak değiliz. "R, Z„ meselesi "Güneş - Dil Teorisi„ bakımından kat'î olarak halledilmiştir. Bir kelimenin "R„ ile telâffuzu "yakın, muayyen, kat'î bir sahayı ve o sahadaki hareketi„, "Z„ ile telâffuzu ise "oldukça geniş bir sahayı, bu sahada bulunan "obje„ veya "panse„ nin yerini, süje ile panse ve objenin münasebetini; "Z„ ise daha büyük sahayı da gösterir [2]. Esas kökün manası bununla büsbütün değişmez. "Oğuz„ ve gerek "ogur„ un her ikisi de "ağ → oğ„ kökünden gelmiştir. Bizim için bu kâfidir.

"*Oguz*„ kelimesinin "Geniş sahayı„ ifade eden "*Uz*„ eki -kök halinde - "kabîle, ahfat„ manasına geldiği gibi, "ogur„un "ur„u da kendi başına yine "oğul, evlât„ [3]; "Uruğ„ şeklinde ise "kabîle„ manasına geliyor. Bütün bunlar gösteriyor ki "*Oğuz*„ ve "*Oğur*„ kelimelerinin kökü "Güneş„ i ifade eden "*ağ*„ (sonra "*oğ*„) olup kendilerinden birçok kelimeler türemiştir. "Güneş - Dil Teorisi„ ni iyi tatbik etmek suretiyle biz bu kelimelerin hepsini çıktıkları köke irca edebileceğiz. "*Oğur*„ kelimesinin "zaman, mubarek, esas, saadet„ manalarını gözönüne getirirsek "oğuz„ un çıktığı kökten geldiğini derhal kestirebiliriz.

---

[1] Bu meseleye dair Profesör Sadri Maksudinin Jur. Asiat. de (Kânunusani — mart 1924) makalesi vardır. Bu münasebetle Profesör Köprülünün bir makalesi (*Türkiyat Mecmuası* I, sah. 322-326), Prof. Maksudi'nin ona cevabı ("*Türk Yurdu*„ III Sayı 14) vardır.

[2] Etimoloji, Morfoloji ve Fon. Bakımından Türk Dili, S. 34-35

[3] Bang und von Gabain. Analyt. Index, 52: «Urı - Sohn»

İşte "*oğuz*„ kelimesini "Güneş - Dil Teorisi„ bakımından analiz ederken bizim önümüze öyle meseleler çıkıyor ki bunlardan her birinin ayrı ayrı işlenmesi ve incelenmesi icap ediyor. Bu bir tek kelimeyi tetkik, bize dilin menşeini, inkişafını ve menşei olan "oğ ← ağ„ ın her kelimede bir gölge gibi devam ettiğini pek bariz olarak göstermektedir. Bu meselelerin incelenmesi, bugüne kadar dil bilgisi sahasında bilinen ve öğrenilen malûmatın çok eksik olduğunu dünyaya gösterecektir.

IV. "V.+G„ EKİ MESELESİ

"Türk dilinde (vokal)ler ek olmaz. Ek gibi görünen (vokal)ler ana kök olan (v. + ğ) nin ek olması ve "ğ„ nin okunmadan düşmesi demektir„

Güneş-Dil Teorisi nin vazettiği bu kaidenin, daha doğrusu Türk dilinde keşfettiği bu kanunun, kelimelerin etimolojik analizini yaparken büyük rolü vardır. Diyebiliriz ki bazı kelimelerin kökleri ancak bu "v.+ğ„ ekini tebarüz ettirmek suretiyle bulunabilir.

Türk lehçelerinde "g„, "ğ„nin düştüğü veya "v, k, y„ sesleriyle tebadülü, (duru = *turuğ*; sarı = *sarığ*; ta = *dağ;* tarı = *tarığ*; topra (çuvaş.) = *toprağ*, toprak; su = *suğ*; katı = *katığ*; arı = *arığ*; sulu = *suluk*; atlı = *atlığ*; karlı = *karlık*; kışla = *kışlak*; yayla = *yaylak*; dağ = *tav*, sağ = *sav*, beğ = *bey*... sözlerinde olduğu gibi) eski türkologlarca da malûm bir hakikattır; fakat, eski metinlerde veyahut bugünkü bütün Türk lehçeldrinde "*k.+v.*„ ekiyle biter gibi görünen kelimelerin son eki "*v.+ğ*„ olacağını eski ekol hatırına bile getirmemiştir. Çünkü o ekol bu formülün Türk sözlerinin etimolojik analizindeki büyük rolünün farkında değildir.

Güneş - Dil Teorisi Türk dilinde vokalle biter gibi görünen kelimelerin sonundaki vokalin daima "*v + ğ*„ olduğunu bir kaide olarak vazederken ancak yukarda gösterdiğimiz kelimeleri gözönünde bulundurmamıştır. Türkçedeki "k+v„ ekiyle biten yüzlerce kelimeleri inceleyerek bu neticeye vasıl olmuştur. Yukardaki malûm kelimeler yığını ise, bizim "Güneş - Dil Teorisi mektebi„ mensupları için, (v. + ğ) eki üzerindeki tetkiklerimizde ancak ilk hareket noktası olmaktan başka kıymet ifade etmezler.

Teorimizin vazettiği bu kaidenin Türk Dilinin geçmiş bir devrinde hakim olan kanun olduğunu göstermek üzere birkaç kelimeyi (meselâ: ***ula***, ***ata***, ***aba***, ***dede***, ***ana***, ***ağa***, ***aya***, ***tura***, ***arpa***, ***kara***, ***düğme***, ***kuyu*** kelimelerini) alalım. Misal olarak aldığımız

bu kelimelerin son ekleri (*v.* + *ğ*) olduğu Türk Dili üzerinde çalışan filoloğlardan kimsenin hatırına gelmemiştir (Yalnız "*ala*„ kelimesinin Moğolcaya geçmiş şeklinin "*alak*„ olduğunu Radloff kaydetmiştir).

"*Türk Dilinde (vokal)ler ek olmaz. Ek gibi görünen (vokal)ler ana kök olan (v. + ğ) nin ek olması ve (ğ)nin okunmadan düşmesi demektir*„ kanununu, G. - D. Teorisi şu yollardan yürüyerek bulmuş ve ortaya çıkarmıştır:

1 — Muhtelif Türk lehçelerinde aynı veya yakın mana ifade eden (k. + v.) eki ile tamamlanan kelimelerin şu veya bu Türk lehçesinde (v. + ğ) ile söylenüp söylenmediğini araştırmak (meselâ: "*ata*„ kelimesini tetkik ederken Kumandu lehçesinde "*adak* = büyük baba„ olduğunu bulduğumuz gibi);

2 — Türklerle eski devirlerdenberi komşu oturan ve Türk kültürü tesiri altında bulunan (Rus, Mançu, Mogol gibi) kavimlerde aramak, varsa, eski telâffuz şeklini meydana çıkarmak ("*ala*„ kelimesini bulduğumuz gibl);

3 — Eski Türk anane ve rivayetlerinde tetkik mevzuumuz olan kelimeyi andıran ve (v. + ğ) ile tamamlanan kelimeleri aramak ve bulmak ("*aba*„ kelimesini tetkik ederken "*abak*„ kelimesinin Kırım ananesinde put, sanem; Kırgız ananesinde "*ceddi âlâ*„ adı sayıldığını bulduğumuz gibi)...

Yukarda zikrettiğimiz kelimelerin son eklerinin (v. + ğ) olduğunu tebarüz ettirmek için biz de bu usulleri tatbik edeceğiz.

1. ALA

"*Ala*„ kelimesinin eski şekli olan "alağ, alak„ın bu günkü Türkçede de kırpıntı halinde (manasız kelime sayılarak) yaşadığını (mesalâ: *allak-bullak, alak-culak* v. s. gibi), moğolcada[1] ise aynen "*ala*„ manasında "*alak*„ şeklini görüyoruz.

Şüphesizdir ki ilk insan güneşe "*ağ*„ dediği gibi, onun bariz renklerine de "*ağ*„ ve sonra ikinci rengi fark ettiği ve "L„ konsonunun çıkardığı zaman "al„ dedi. Bu ikisini birleştirerek, sonuna da yine bir "*ağ*„ ilâvesile "*ağ* + *al* + *ağ*„ diye "türlü türlü renkleri şamil obje„ mefhumunu ifade etti.

"*Ala*„ kelimesinin eski şeklini muhtelif Türk dialektlerinde söylenen şu kelimelerde görüyoruz.

[1] Poppe *Mogol dilinin amelî dersliği*, Leningrad, 1931 (Lûgat Kısmı)

Alak culak: karş. *ala-gula* "Kırım„.

Ala-gula: ala, türlü renkli [1].

Alak-culan: Kırgız Türklerinde: "*Alak-culak yer yüzü*„ (ilk baharda karlı ve karsız yerleri tasvir edivor). Radloff bu manayı bilmiyor: "*oraya, buraya, heyecan, karma karışık*„ diye izah ediyor.

Alak: Budala [2].

Ala: Altayca ve Kırgızcada budala, ahmak; alak, alû şekilleri de var (Rad. 1) [karakteri bir türlü olmıyan, dönek, kararsız manalariyle].

Alak-malak: [Şeyh Süleyman. Çagatay lûgati] mühmelâttandır: karışık, bulaşık.

Allak-bullak: (Rad. 1 Osm.) karmakarışık.

Alah: (Pekar. 67, ala kelimesinden) Alah-bulah = karmakarışık.

2. ATA

Ata: Bu kelimenin de "ğ„ ile bittiğini Altaycada (Kumandu lehçesinde) büyük baba manasına gelen "*adak*„ ve Çagataycada vasiy manasına gelen "*atağ*„ [3], Kazan ve Kırgız Lehçelerindeki "atay (ğ)„ kelimeleriyle isbat ederiz. "*Okunmaz ğ*„ kaidesi bize yalnız "*ata*„ kelimesinde düşmüş bir "ğ„ olduğunu tenvir etmekle kalmıyor; Türk dini ve diniyatı tarihinde kimsenin hatırına gelmiyen bir hakikati meydana koyuyor ki, o da "*nezir*„ manasına gelen "*adak*„ kelimesinin menşeidir. Bunun içindir ki baba, ceddi âlâ manasına gelen "*adağ*„ ile nezir (ceddi âlâ putuna, yahut mebde ve menşe diye inanılan ***obje*** şerefine tahsis edilen, vâdedilen şey) manasına gelen "*adağ*„ kelimelerinin, etimolojik analizi ayni olmakla beraber, sonradan aldıkları manaya göre, kök manasında ve eklerin rolünde az çok değişimler olabilir.

3. ABA

Aba: baba, büyük baba, hayret ve taaccüp nidası, büyük kardeş, amca, ceddi âlâ, anne, (Rad. 1. bütün Türk lehçelerinde).

---

[1] Radloff Lûgati, I, 352

[2] Ayni eser. I, 355-356.

[3] Başkurtlarda kadın ve çocuklar arasında taaccüp nidası olarak söylenen «*atak*» kelimesinde (N. Tahir. Başk. Lûg. S.7) «ğ» nin kalınlaşmasıyle hasıl olan «*k*» de «*ata*» kelimesinin eski şeklinin «atağ» olduğunu gösterir.

Bu kelimenin Sagaycada *"abaa„* (Rad. 1. 620), Teleüt ve Kızılcada *"abay„* (Rad. 1, 621) olduğunu görüyoruz ki, *"abaa„* nın son "a„ sı ve *"abay„* ın son "y„ si "ğ„ tebadülünden başka bir şey değildir.

"Abak„ kelimesi Kırım Lehçesinde put, sanem demektir (Radloff, I, 621). Kırgızlardan Uysun kabilesi kendi ceddi âlâsına *"Abak„* adını verir. [1]

"Vay babam!„ yerine bütün Türklerde *"Abak!„* kelimesi taaccüp ve nida edatı olarak ta söylenir. Bu da gösteriyor ki *"aba„* nın eski şekli *"abağ„* dır. Mançu dilinde bu kelime *"abka„* şeklinde daha eski manasıyle muhafaza edilmiştir: *"abka„* = gök, tanrı, gün, hava [2].

4. DEDE

Dede: Uygurcadaki *"tedik„* (= akıllı, nükteperdaz), Lebed ve Şor lehçelerinde *"tediğ„* (= akıllı, hekim) kelimeleriyle karşılaştırınız. [3]

5. ANA

Ana: Kırgız, Kazan Lehçelerinde *"anay„* şekli (y = ğ) vardır. (Radloff, 1,277). Bu kelimenin *"ene„*, *"ine„* şeklinde telâffuzu da vardır. Buna göre "eğdiş edilmiş„ manasına gelen *"enek„*, dişi sığır manasına gelen *"inek„*, yakutçada *"anah„* (h = k, g, ğ) semantik itibariyle biribirine bağlı kelimelerdir.

6. AĞA

Ağa: Kırımcadaki *"akay„*, Kazan ve Teleüt lehçelerindeki *"agay„* (y = ğ), Yakut kadınlarının kocasına hitaben kullandıkları "ağay„ (Pekarski, 15) kelimelerinde (v. + ğ) ekinin "ğ„ si "y„ olduğu görülüyor.

7. AYA (avuç içi)

Aya: (el ayası, kef) bu kelime bütün Türk lehçelerinde müşterektir ve hiçbirinde sonunda "ğ„ bulunduğuna tesadüf edilmiyor. Bu kelimede de şüphesiz "ğ„ vardı. Bunu bize

[1] Aristov, *Zametki*, 81; Potanin *OSZM*, IV, 16). Ayni eserde bu kelime mogolca *«ubuk»* (ayı = totem, ceddi âlâ) kelimesiyle mukayese edilmiştir (sah. 669).

[2] Zaharof, *Mançu Lûgati*, S. 24.

[3] Radloff Lûgati, III, 1095.

"*ayak* = *ayağ*„ kelimeleri gösteriyor. Pek eski zamanda el ve ayak tek bir kelime ile ifade edilmiştir. "*Kol*„, "*kar*„, "*el*„ gibi sözler meydana geldikten sonra, "*ayak*„ yahut "*adak*„ bugünkü manaya tahsis edilmiştir. "Ğ„ nin düşmesiyle meydana gelen "aya„ kelimesi de avuç içini (yani eski ön ayakların mühim bir yerini) ifadeye hasredilmiştir.

8. TURA

Tura: Sibirya ve Altay Lehçelerinde şehir, kasaba, ev, bina demektir. [1] Eski şeklinin "*turak, turağ*„ olduğunu Anadolu Türkçesindeki "*durak*„ kelimesinde görüyoruz.

9. ARPA

Arpa: Bu kelimedeki "ğ„ nin düştüğünü Tarancı Lehçesinde yulaf manasına gelen "arpakan„ kelimesinde görüyoruz. [2]. Ziraat Kültürünü Türklerden alan Buryatlarda "arpa„ kelimesi "arbay„ dır [3].

10. KARA

Kara: Bu kelime güneşin tutulduğu zaman peyda ettiği renk mefhumunu ifade için icat edilmiştir. Bunun da eski etimolojik şekli:

Kara: ("ak + ar + ağ„) dır.

Bu kelimedeki "ğ„ nin "k„ konsoniyle değişimi, bunun daha sonraki bir devrin mahsulü olduğunu göstermektedir. "*Ar*„ ek olmak sıfatiyle, eski itikada göre, güneşin tutulduğu zaman "bir yerde takarrürünü„ gösterir. Karanlık kelimesinin de kökü budur.

Uygur ve Çagatay lehçelerinde "kara„ kelimesi "karağ„ şeklinde idi. (Rad., II, 150), Teleüt, Şor, ve Sagay lehçelerinde "karaa„ kelimesi "karanlık„ manasına gelir (Rad. II, 142).

11. DÜĞME

Düğme kelimesi çok eski devirlerde sonundaki «*okunmaz ğ*» yi kaybetmiş olduğu anlaşılmaktadır [4]. Halbuki bu kelime

[1] İbid., III, 1446.
[2] İbid., I, 334.
[3] T. A. Bertagayev. *Lûgat materyallerine göre garbi Buryat Lehçesi* (Marr'ın şerefine makaleler mecmuası, 1935, S. 160).
[4] D. L. T. I, 362: لكما—هو زر القميص وكذلك ازرار القراطق والاقبية

yakut Türkçesinde "ğ„ yi "x„ şeklinde bugüne kadar muhafaza etmektedir. Bu Lehçede «*düğme*» karşılığı «*timeh*(*timex*)» ve «*temeh* (*tämäx*)» dir [1]. Bu «x» nın eski «ğ» nin kalınlaşma suretiyle hasıl olduğu aydındır. Başkaca izah edilemez.

12. KUYU

Kuyu kelimesinin eski şekli "kuyuğ„ ve "kuduğ„ dır[2]. Kırğız, Teleüt, Sagay, v. s. türk lehçelerinde hâlâ "kuduk„ söylenir[3].

Son eki vokal gibi görünen kelimelerin bir çoğu bazı lehçelerde pek eski zamanlarda "ğ„ yi kaybettikleri halde, bazı lehçelerde bugüne kadar "ğ„ yi "g„ veya "k„ ye değiştirmek suretiyle muhafaza etmiştir. Meselâ çadır, kulübe manasına gelen «*alaçuk*» veya «*alaçığ*» kelimesi "Divanu Lûgat-it-Türk„te (cilt I s. 122) «*alaçu*» yazılmıştır. Bugün Kırgızların «*cak*» (Rad. IV, 10), Anadolu Türklerinin «*yay*» kelimesi Divanda (cilt I. 301) «*ya*» şeklindedir.

"V. + ğ„ eki yalnız Türkçede değil eski devirlerde Türklerden kelime alan kavimlerin dilinde de bir kanun olduğu görülüyor. Meselâ Baskçadaki «*Sua*» (= ateş„ kelimesi Başkurtçada «*suak*» ("güneşin en kuvvetli sıcağı„) [4], kara kırgızcada «*çuak*» (Rad. III 2165: "çok sıcak„), Altay, Teleüt, Uygurcada «*çok*» (Rad. III, 2003„ sıcaklık, ateş, parlaklık), arapça zannedilen «*Şuağ*» kelimeleri bu kanun bakımından dikkate değer:

		(1)	(2)	(3)	(4)
Baskça :	Sua :	Uğ	+ us	+ uğ	+ ağ
Başkurtça :	Suak:	Uğ	+ us	+ uğ	+ ak
Kırgızca :	Çuak:	Uğ	+ uç	+ uğ	+ ak
Altay ve Uygurca :	çok :	oğ	+ oç	+ ok	+ .
Arapça:	Şuağ:	Uğ	+ uş	+ uğ	+ ağ

(1) Uğ = köktür; sıcaklık ve ateş mefhumunu ifade eder;
(2) Us = ektir; sıcaklığın oldukça geniş bir sahada tezahürü ve tecellisini gösterir;
(3) Ağ = sıcaklığın oldukça geniş bir sahada üzerinde temessül ve tecelli ettiği obje ve süje

[1] Pekarskiy *Yakut dili Luğati* 2632, 2671.

[2] D. L. T. III, 124; «قدغ»في لغة البر—قيغ; Bang und v. Gabain, *Analilytiseher Index...* sah 38.

[3] Radloff, II, 1002.

[4] N. Tahir. *Başkurt Lâğati*, Ufa 1926, sah. 64

(4) **ağ** = sıcaklığı oldukça geniş sahada temsil eden obje veya süjenin manasını tamamlar.

Görülüyor ki, gerek mana ve gerek etimolojik analiz itibariyle, bu kelimeler arasında fark yoktur. "V + ğ„ ekinin etimolojideki önemini bu gibi misaller bize göstermektedir.

Vokalle biten ve bugün bütün Türklerce unutulan bazı kelimeler vardır ki bunların sonundaki "V. + ğ„ ekini tebarüz ettirmek müşküldür. (Meselâ: arka, balta, çare gibi). Bununla beraber lehçelerin tetkikiyle buna da imkân vardır. Misal olarak "Divanı Lûgat-it-Türk„ teki «*Ula*» (= yol üzerine konulan işaretler) kelimesini alalım. Muhtelif Türk lehçelerinde «*ulağ*» (yolda binilen hayvan, nakliyat vasıtası olan hayvan) kelimesini bulduğumuz gibi, buna semantik cihetinden sıkı bağlı olan «*ula*» nın da en eski devirlerde «*ulağ*» olduğunu anlarız.

Bazı kelimelerdeki "v. + ğ„ ekini fonetik kanunlarının yardımıyle buluyoruz. Meselâ bizim «*ayak*», uygurcadaki «*adak*», altaylıların «*azak*» kelimesi yerine çuvaşçada «*ura*» denilir. "Ura„nın son "ğ„ sinin düşmüş oluşu fonetik bakımından şöyle izah edilir:

adağ → azağ → ayağ

Başka Türk lehçelerindeki bazı «*a*» yı çuvaşlar "u„, «*z*» yi de «*r*» yaparlar. Buna göre «*azağ*», çuvaşçada * "urağ„ olur. Sonra «*okunmaz ğ*» düşerek "ura„ olmuştur.

Hülâsa ve netice: Türkçede *«vokal hiç bir zaman tek başına ek olamaz. Yalnız vokal gibi görünen ekler aslında (V. + ğ)»dir.* Bütün dil materyelleri bunu ispat ediyor.

Çuvaş dili, başka Türk lehçelerindeki son "k, g, ğ„ yi bir çok kelimelerde kaybetmiştir: Tarak = tura; toprag (k) = topra; dayak = tuya; edig, etik (çizme) = ade; suyuk (sulu) = şeve; yüzük = sere, v. s. [1]

---

[1] Pasonen. Cuvaş lûğati.

V. "V+Ğ„ EKİNİN ETİMOLOJİDEKİ ÖNEMİ

«*V.* + *ğ*» eki, yukarda söylediğimiz gibi Türk dilinde bir kanun olmuştur. Fakat uzun devirler bu ekin "ğ„ si üzerinde tesir etmiş neticede "ğ„ düşmüş ve yahut bazı lehcelerde «*k, h, g, y*„ sesine dönmüştür. Bu kanunun keşfi etimoloji bakımından çok önemli bir hadisedir. Bugüne kadar etimolojisi yapılmıyan ve kaynağı (kökü) tayin edilemiyen pek çok kelimeler bu keşif sayesinde tamamiyle izah olunuyor. Buna misal olarak göstereceğimiz kelimelerin tetkikine girişmeden önce dikkat edilmesi gerek olan bir noktayı kaydedelim.

Yeni Türk Dil Teorisi esaslarına göre, bir sözün etimolojik araştırmasını yaparken yalnız bugünkü manası göz önünde tutularak mütalâa edilirse, beklenen netice elde edilemez. Çünkü bugün anladığımız mana ile bazı kelimeler eski köklerinden o kadar uzaklaşmıştır ki, aralarındaki fark iptidaî insanla bugünkü en münevver insan arasındaki fark gibidir. Bunun içindir ki, kelimeyi tetkik ederken, tarihsel, sosyal merhaleleri ve bu merhalelerin hatırası olarak saklanan ananeleri, ve bunları göstermek üzere etnoğrafyacılar ve folklorcılar tarafından toplanan materyelleri göz önünde bulundurmak gerektir.

Örnek olarak «*ağa*„, «*aba*», «*ata*», «*baba*», «*tarhan*», kelimelerini alalım:

Ağa kelimesi bugünkü Anadolu Türkçesinde hâlâ orta kurundaki manasını muhafaza ettiği halde, İstanbulda «*okuma yazma bilmiyen köy büyüğü*» manasına geliyor. Feodalite devrinde «*ağa*» bey, efendi, büyük, kudret sahibi idi. İranlıların «*akay*» = bey„ kelimesi Türklerin orta kurunlardan itibaren kullandıkları «*ağay, âğa*„ nın kendisidir. Pederşahî (patri arcal) devirde «*ağa*» = baba„, "ceddi alâ„ dır. «*Ağa*» kabilenin (ve sonra ailenin) mutlak bir hâkimidir. En eski devirlerde ise «*ağa*» =anne olmuştur. Muhafazakâr Aksak Timur sarayında bü-

yük sultan (hanım, valde sultan)ların *«ağa»* unvanı taşıdıklarını buna delil gösterebiliriz.

«Oba» kelimesinin Anadolu Türkçesinde göçebe çadırı, göçebe ailesi [1] manasında kullanıldığını biliyoruz.

Halbuki bu kelime Divanü Lûgat-it Türkte *«kabîle»* manasınadır. Altaylılar ve Sayanlılarda, aşağı yukarı, mabet (kabile hamisi olan ruhun bulunduğu yer, tepe, dağ), mezar taşı [2] demektir.

«Mazar taşı» manası da son devre aittir. Önce *ceddüâlâ* nın mezarı, mabedi, sonra mezarı, nihayet mezar üzerine dikilen put, taş manasını almıştır.

Eski zamanlardan beri Türk kültürü tesiri altında bulunan Mançurlarda *«tepe»* anlamındadır. [3]

Bu *«Oba»* kelimesinin eski manası "kabilenin hamisi olan ruhun, Allahın bulunduğu yer (tepe) dir.„

«Oba» nın etrafında toplanan kabile de aynı kelime ile ifade olunuyor. *«Oba»* ile ancak bir aşirete mensup büyük bir aile, yahut mahalle ve hatta bir çadır halkı ifade olunmağa başlıyor.

«Ata», *«baba»*, *«aba»* kelimelerinin bugün ifade ettiği mefhumla eski devirlerde ifade ettiği mefhum busbütü ayrı şeylerdir. Eski devirlerde *«Atağ»* (ağ+at+ağ) menşe, mebde, yaratan manalarına gelmiştir. Bu eski mana hıristiyanların ve Altay Türk şamanlarının Allaha ve onun rahiplerine veya kamlara *«ata»* diye hitap etmelerinde kalmıştır. *«Aba»* kelimesinden çıkan *«baba»* da eski devirlerde tıpkı eski *«ata»* manasına gelmiştir. Bunu eski Orta Asya şeyhlerinin *«baba,bab, bob»* [4] ve bektaşinin *«baba»* unvanlarında görüyoruz. Eski Hârezm Türklerinin *Bob* kelimesi şimal islavlarına *pop* (pa. pas) şeklind geçmiştir; *papa, papas* kelimeleri de hep bu menşeden çıkmıştır. [5]

---

[1] Kamusu Türki. s. 184; Ana dilden Derlemeler, s. 209.

[2] Radlof Lûgati. 1.1157, 1159. Proben. IX. 51; Aus Sibirien. II. 15; F. Kon, Uryanha seyahatine dair rapor, S. 4. *«Obı»* kelimesi Bask dilinde de "*Mezar*„ manasına gelir(N. Marr kulliyatı, III. 216).

[3] Zaharof, S 129

[4] Kırgız Baksı-Şaman dualarında «baba» yerine hep «bab» sözü geçiyor. (BK. Ebubekir Divayef, Kırğız akîdeleri, Kazan 1899)

[5] "*Ata*„ «baba», «mama», «tete»... gibi kelimelerin menşeini klasik ekol "*çocuk dili=Lalwort der Kindersprache»* diye izah eder. Biz bu meseleyi sonra bahis mevzuu edeceğiz.

Tarhan kelimesi Türk imparatorluklarının merkezinde bulunan Türklerce «*imtiyazlı hukuklara malik devlet adamı*» manasına kullanılmıştır. *Orhon* kitabelerinde de bu manada kullanıldığı anlaşılıyor. Halbuki aynı kelime Tiyanşan kırgızlarında, ve hâlâ eski Türk kültürü tesiri altında yaşıyan Moğollarda «*demirci ustası*» demektir ki, iptidaî manasında hâlâ yaşadığı görülüyor. İptidaî devirlerde, Türklerde demircilerin imtiyazlı hukuklara malik olduğu Kırgız, Altay ve Yakut Türklerinin ananelerini tetkikten anlaşılmıştır [1].

Apa kelimesi ilk devirlerde "aba„ kelimesinin ayni idi. Orhon yazılarında bu kelime «*büyük baba*» manasına kullanıldığı görülüyor. Bir lehcede «*zevce*», diğer birinde «*büyük hemşire*», daha bir lehcede «*anne*» manasına gelen bu kelime bize «*aile*» menşeine dair hiç bir vesikanın veremediği malûmatı vermektedir

Kadın kelimesi, bugün bütün Türk lehcelerinde bildiğimiz manada kullanılır. Eski zamanlarda ise hakanın zevcesine verilen mahsus bir unvandı. Ananeye göre yalnız *Afrariyap* neslinden gelen kadınlar «*katun*» unvani alabilirlerdi[2]. Yani «*kadın*» demek «*imparatoriça*», «*melike*» demekti. Bizim bugünkü «*kadın*» yerine o zaman «*uragut*» söylenirdi [3]. Bu kelime Çağatayca metinlerde «*uravat*», Azeri lehcesinde «*arvat*» şeklinde saklanmıştır [4]. Başka Türk lehcelerinde bu kelime unutulmuş, yerini «*kadın*» kelimesine bırakmıştır. Önce yalnız «*imparatoriça*» demek olan bu kelimenin bütün «*uragut*» lara taammüm etmesi şüphesizdirdir ki birden olmamıştır. «*Hatun*» kelimesi Yakutlarda hâlâ «*hanım*» yerine söylenir, bizim «*kadın*» yerine onlar «*cahtar*» derler. «*Kadın*» kelimesi eski manasını kaybettikten sonra bunun yerini "kanım=hanım„ kelimesi tutmuştur. Kazak-kırğızçada «*kanım*» - hanın zevcesidir. Sonra bu kelime de «*kadın*» kelimesi gibi taammüm ediyor.

[1] Eski devirlerde «*demirci*», genel olarak bütün san'at sahipleri ilâhî menşeden olduğuna veyahut bir «*ruh*» un himayesinde bulunduğuna inanılmıştır. Yakutlara göre Kam-Şaman ile demirci bir yuvadan çıkmışlardır(« us da oyun bir uyalah», «oyun us bir sirten turar» Seroşevski, Yakutlar, I, 631). İslamiyeti kabul etmiyen Türklerde «*târhan*» kelimesi XI. asırda «*emir*» manasına kullanılmıştır (D. L. T., I., 364).

[2] Div. L. T. I. 314,343.

[3] » » I. 124; Radloff lûğati, IV. 52.

[4] Azeri lehcesinde ki «*arvat*» kelimesinin arapça عورت kelimesinden bozulmuş olduğunu zannetmek yanlıştır.

Görülüyor ki, kelimelerin manaları değişiyor. Bunun başlıca sebebi cemiyet şeklinin, ve ona göre *zihniyet* in değişmesidir. Buna gayet bariz bir misal: bundan 25 - 30 yıl önce «*medrese*» kelimesinin ifade ettiği mefhum ve mana ile bugün ifade ettiği mana ve mefhum aynı değildir. Eski zamanda bu kelime «*ilmü irfan veren bir müessese*» anlamını vermişken, şimdi "*cehalet yuvası*„ anlamını veriyor. «*Şeyh*», «*derviş*», «*tekke*», «*padişah*», «*halife*» v. s. gibi kelimeler de böyledir. Bu kelimelerin, babalarımızın kafasında uyandırdığı anlamlar başkadır, bizim kafamızdaki anlamları başkadır. Dil tarihi, zihniyet tarihidir. Bu noktayı daima hatırda tutmak gerektir.

***

Örnek olarak aldığımız bu birkaç söz bize gösteriyor ki, kelimelerin etimolojik analizini yaparken kelimenin menşei, tarihi ve geçirdiği mana tahavvülleri hakkında toplu bir malûmata malik olmamız icap eder. Bunun içindir ki "*Güneş - Dil teorisi*„ nin tatbikinde, yalnız mihanikî olarak kelimeyi etimolojik şekline çevirmek kâfi değildir. Onun ilk manasını düşünmek ve ona dair elde bulunan bütün malûmatı toplıyarak bu kelimenin etimolojik kaynağını aramak lâzımdır.

Bir kelimeye dair Filoloji ilminin bugüne kadar elde edebildiği malûmat elimizde bulunduğu zaman, "*Güneş - Dil teorisi*„ nin eski Lengüistik ve filolojinin anlıyamadığı hakikatleri nasıl meydana çıkardığını da göstermek için, yukarda yazdığımız kelimelerden «*Oba*» kelimesini alalım:

Oba kelimesinin bütün orta Asya ve Türk kavimlerinde ne mana ifade ettiği ve bu kelime ile bağlı ananeler *Radloff, Potanın, Grumm - Grschimaillo, Banzaref, Zaharof, Pozdenof* gibi âlimler tarafından toplanmış ve tesbit edilmiştir. Bununla beraber kelimenin etimolojisini yapmak tecrübesinde bulunan tek bir ciddî âlim çıkmamıştır. Buna teşebbü eden İngiliz *Rokchill*in etimolojisi ise tamamiyle yanlıştır. Ona göre bu kelime Tibetçe olup aslında *dobon* (taş yığını) ve yahut *do - bum* (bin taş) imiş... [1]

---

[1] Rokchill'in «Lamalar Diyarında» adlı eserinin Rusça tercümesi (Petersburg, 1901, S, 87).

Şimdi biz "*Güneş - Dil*„ teorisi esaslarına göre "*oba*„ kelimesinin etimolojik analizini yapalım:

(1) (2)
Oba : ob + ağ

(1) Ob: Köktür. Burada "büyüklük, yükseklik, çokluk„ mefhumlarını gösterir.

(2) ağ: (. + ğ) Kelimenin manasını tamamlıyan, tayin eden ektir.

O halde: *Ob + ağ = obağ = oba:* bir süjenin yükselmiş, çoğalmış, büyümüş oluşu demektir.

Güneş - Dil teorisinin "*Türk dilinde vokaller ek olmaz. Ek gibi görünen vokaıler ana kök olan* (V. + Ğ) *nin ek olması ve (ğ) nin okunmadan düşmesi demekitr.*„ diye koyduğu kaide "*Oba*„ kelimesinin, semantik itibariyle bağlı olduklarında şüphe olmıyan, şu kelimelerle de bağlı olduğunu derhal meydana çıkarır:

Abak (ğ): baba, ceddi âlâ, put, sanem *("Oba*„ nın "hami ruhun bulunduğu yer, tepe, mezar taşı manalarını hatırlayınız)

Obak: (Radloff. I. 1158 "Lebed„) kabile, aile, oymak ("oba„ nın Divanü Lûgat-it Türkteki "kabile„ manasını hatırlayınız)

Omak: (Radloff. I. 1167 "Uygur„) kabile, soy, aile

Omak: (Radloff. I. "Şor, Koybal, Kaç, Soyot v. s.„) neşeli, pürhayat, çok canlı.

Ubay: (Pekarski, 2966) büyük akraba

Ubay: (Pekarski) yanmak, alevlenmek ("Kurban ateşi yakılacak yer„ manasını hatırlayınız.)

Oma: (Radloff. I. 1166) büyük, hüyük üzerindeki taş

Umay: (Orhon yazıtları; Verbitski "Altay ve Aladağ Türk Lehçeleri Lûgati, s. 482; Radloff. I. 1788; Umayka tapısına ogul olur„, Divanü Lûgat-it Türk, I.- 111.) sıyanet eden melek, çocuklar hamisi ilâhe ("Oba„ kelimesinin "hami ruhun bulunduğu tepe, yer„ manasını hatırlayınız)

Aymak: (Radloff, I. 63) halk, kabile, aile, köy.

Öbek: köme, ufak yığın [1] öbek, öbek ot veya saman yığını [2]

Bu kelimelerin etimolojik analizini "*oba*„ kelimesi ile karşılaştıralım.

---

[1] İ. Refet - H. Zübeyr Anadilden Derlemeler, S. 298,
[2] Ayni eser, S. 175

Oba	:	*ob + ağ*
Aba	:	*ab + ağ*
Abak	:	*ab + ak*
Obak	:	*ob + ak*
Omak	:	*om + ak*
Öbek	:	*öb + ek*
Ubay	:	*ub + ay (= g)*
Oma	:	*om + ağ*
Umay	:	*um + ay (= ğ)*
Aymak	:	*ay + am + ak*
Oymak	:	*oy + am + ak*

Bu kelimeler arasında gösterdiğimiz "*Aymak*„ veya "*Oymak*„ kelimesinin etimolojik analizinde bir ayrılık görüyoruz. Bunun izahı teorimizi kavrıyanlar için gayet basittir:

"*Oba*„, "*obak*„, "*omağ*„ ve sair kelimelerde biz, esas kök olan "oğ„ veya "ağ„ yerine onun manasını temessül ve tecessüm ettiren "*ob*„ ve "*om*" ları aldık. Çünkü *Güneş - Dil* teorisine göre bu caizdir. "*Oymağ*„ yahut "*aymak*„ kelimesinde ise esas kök olan (*V.* + *ğ*) nin "*ğ*„ si "*y*„ olmuş ve bugüne kadar muhafaza edilmiştir.

Şimdi biz esas kökleri meydana çıkarmak suretiyle bu kelimeleri karşılaştıralım:

Oba	:	*(oğ) + ob + ağ*
Aba	:	*(ağ) + ab + ağ*
Abak	:	*(ağ + ab + ak)*
Obak	:	*(oğ) + ob + ağ*
Omak	:	*(oğ) + om + ağ*
Öbek	:	*(öğ) + öb + ek (= eğ)*
Umay	:	*(uğ) + um + ay (= g)*
Ubay	:	*(uğ) + ob + ay (= ğ)*
Oymak	:	*oy (= ğ) + am +* ak

Görülüyor ki bu kelimeler "*Güneş - Dil teorisi*„ esaslarına göre analiz edilirken tek bir köke irca olunuyor ve anlaşılmıyan tek bir nokta kalmıyor.

Biz bu kelimelerin aynı kökten geldiği ve semantik itibariyle birbirine sıkı bağlı olduklarını ancak "*Güneş - Dil teorisi*„ nin vazettiği "*V.* + *ğ*„ ekini tebarüz ettirmekle buluyoruz. Ananevî mektep bu kelimeler arasındaki bu sıkı bağlantıları ve bir kökten geldiklerini fark edemez, ananevî mektep, *Rokchill*in yaptığı etimolojiden fazla bir şey yapamaz.

VI. ETİMOLOJİ VE ONUN TATBİKİ

"Güneş-Dil teorisi" önce bahsettiğim gibi insan tefekkürünün ve bu tefekkürü ifade eden sözlerin menşeini arıyan ve tayin eden bir teoridir. Kelimenin menşeini tayin etmek dil bilgisinin *etimoloji* denilen şubesinin mevzuudur. Etimolojinin en sade ve basit şekli bir kelimenin gövde ve morfemlerini tefrikle de olur. Buna misâl olarak şark Türk lehcelerindeki *"belbevlik"* (kuşak yapmağa yarıyan kumaş) kelimesini alalım.

Bu kelimeyi şöyle analiz ederiz: *Bel + bev + lik: "bel"* = kuşağın bağlandığı yer olan âzâ; *"bev"* =fonetik icabı olarak değişmiş olan "bağ" (bend); *"lik"* sıfat ifade eden ektir. Demek ki, bunun eski şekli *bel + bağ + lık* olmalıdır. İşte bu da bir nevi etimolojidir. Fakat lengüistikte bir disiplin olan etimoloji bu değildir. Etimoloji, bir kelimenin menşeini doğru ve ilmî kadelere uygun olarak tayin eder ve o dildeki veyahut başka dillerdeki kelimelere akrabalık münasebetini gösterir.

Etimolojinin "Hindü-Öropeen dil ekolu" bakımından "ilmî" bir karakter alması Alman dilcilerinden *Pott* ve *Fick* gibi âlimlerin tetkiklerinden sonra olmuştur. Bu âlimler, kelimerin fonetik kanunlar icabı olarak şeklen değişmelerini dikkate alarak bazı kelimelerin birbirine şeklen benzemedikleri halde bir kökten geldiğini isbat etmişlerdir. Biz buna misâl olarak Çuvaşçadaki *«ura»* ve *«tura»* ile başka Türk lehcelerindeki *«ayak, adak, atak, azak' tarak»* kelimelerini, Çuvaşçadaki *«vakar»* kelimesiyle başka Türk lehcelerinde *«öküz»* kelimesini gösterebiliriz.

Pott ve *Fick* den önce kelimelerin şekil benzeyişlerine bakarak çok garip iddialarda bulunan âlimler olmuştur.

Rus âlimlerinden W. K. Tredyakovski *«Üç muhakeme»* adlı

---

[1] Etimoloji ilminin tarifi ve mevzuu hakkında Bay İbrahim Osmanın «Dil bilgisi bölümleri» adlı etüdünde malûmat verilmiştir (Türk Dili mecmuası, sayı: IV)

eserinde *«eskit»* kelimesini Rusça *«skitatsya»* (dolaşmak, gezmek), *«Paris»* kelimesini *«Parit»* (uçmak), *«Madrit»* kelimesini *«mudrit»* (hikmetşinaslık etmek), *«Etruski»* kelimesini *«Hitruşki»* (hilekârlar), *«Britanya»* kelimesini *«pristanya»* (durak) *«kelti»* kelimesini "Jeltı„ (sarışınlar) kelimesiyle izaha çalışmıştı [1].

19 uncu asırda teessüs etmiş olan lengüistik ekolu bu gibi etimolojilerin gayri ilmî olduğunu göstermiştir. Bununla beraber bu ekolun da etimolojilerinin katî bir şey ifade etmediğini yukarıda göstermiştik. Tredyakovski gibi âlimlerin etimolojileri bu ekol bakımından ne kadar garip ve gülünç ise, son zamanlarda Avrupada kuvvet almakta olan yeni cereyanlara mensup âlimlere göre "Hindü-Öropeen klasik ekolü„ nün etimolojileri de gülünç ve garip sayılmaktadır. Bu ekol şekle ve fonetik kanunlarına lüzumundan fazla ehemmiyet veriyor ve bazan yalnız bu iki nokta üzerine saplanarak çıkmaza giriyor. Ana dil olarak Sanskrit, Lâtin, ve Yunan dillerinden başka bir dil düşünmez, bu diller için ana dil aramak hatırına gelmez.

Klasik ekole mensup âlimlerin usulleri hakkında bir fikir edinmek için yaptıkları etimolojilerden birkaç misâl gösterelim:

1 — Rus dilinde *«son»* (=uyku), Leh dilinde *«sen»*, Sırpçada *«san»*. Cörülüyor ki bu kelime ana İslavcada *«S»* konsoniyle başlamıştır. *«S»* den sonra bir vokal olmuştur ki mukayeseli gramer bu sesin Hindü-Öropeen dil zümresinde*«u»* ya muadil bir İslav vokali olduğunu kabul ediyor. Bu *«u»* dan sonra *«n»* geliyar. Faktt bundan sonra gelen yine bir vokal bulunduğunu kabul etmek icap eder. Çünkü eski İslavcada "kalınlık işareti„ denilen bir harf yazılırdı. Bu harf kaybolan bir *«u»* nun anane olarak devam eden işareti diye kabul ediliyor. Şu suretle *«son»* kelimesi ana İslavcada *sunu* diye tasavvur olunur.

Bu kelimenin daha eski şekil olarak **Supnos* kelimesi uydurulur ve bu da Yunancada mutasavver olan **hupnos* a bağlanır. Bu kelime muhtelif Yunan lehcelerinde türlü türlü şekle girerek Atina lehcesinde *«hupnos»* olmuştur.

Görülüyor ki ana kök tasavvur edilen *Supnos* şu tebeddülâta uğramıştır:

[1] W. K. Tredyakovski. Tri rassujdeniya o treh glavneyşih drevnostyah rossiyskih S. Petersburg, 1752.

Genel İslavcada *p = O.
kalınlık gösteren harf ←U + *OS; genel Yunancada
h ←*S (sonra lehcelere göre «*U*» ve «*Y*» oluyor).

Eski kök farzedilen *Supnos* üç morfeme ayrılıyor:

*Sup + U + OS

Buraya geldikten sonra «*son*» kelimesinden çıkan fiil şekilleri yardıma çağırılır; *Spati* (uyumak). Bunun mutasavver eski şekli:

«*Sup* + *ā* + *tei*» olması lâzımdır. Binaenaleyh ana kök *Sup* olacaktır[1].

2 — Eski Bulgarcada *bura*, Ruscada *burya* = burà "ruzgâr, kasırga, fırtına„; *burun* "şiddetli esen ruzgâr; dalgaların çarptığı yer; dalgakıran, bir yaşındaki boğa„ Ukranya ve Bulgar dilinde *bura;* Sırp- Korvat dilide *büre*, Slovin dilinde *burya*; Çekçede *bourza*, Lehçede *bıerza* "kasırga, fırtına„.

Bu kelimenin menşeini Miklosich, Litva dilindeki *būrīs* "şiddetli yağmur„ kelimesinde görülmüştür[2].

Profesör Erich Berneker ise muhtetif eserlerden topladığı malûmatı naklederek latviya dilindeki *Baurut* ("= öküzün toprağı eşerek böğürmesi„) kelimesiyle "bura„ kelimesini karşılaştırıyor ve eski Hintçedeki *bhurati* "kımıldıyor, hareket ediyor, titriyor„, Awistadaki baraiti "şiddetli esiyor„ kelimelerini zikrediyor. Yunanca "Voreas„ kelimesinden geldiğini söyleyenleri reddediyor[3].

3 — *buru* — Rusça- "kestane rengi„. "kırmızımsı renk„. Miklosich bu kelimenin menşeini Türkçe *bur* göstermiştir. Korş Moğolca *bürüy* "koyu renkli„ kelimesinden gelmiş diyor. Berneker ise Lâtince *burrus*(*burus) "parlak al„ kelimesinden gelmiş olacağını ileri sürüyor. Miklosich in "Türkçe„ dediğini bile parantez içinde (Farsça) diye yazıyor. Lombardya lehcesindeki *burel* ("koyu kırmızı„) kelimesini de Lâtince *burrus*'a bağlıyor[4]. Waldiye göre latince «*Burrus*» kelimesi Grekçe «*pirros* »= "ateş kırmızı„ kelimesinden gelmiştir[5].

---

[1] Polivanov.
[2] Miğlosich, *Et. VVörtcrb.*, 24
[3] Berneker, *Slav. Et. VVörtcrb.*, I. 103.
[4] Berneker. 1, 103
[5] A. waldi, Lateinisches Etym. Wörierbuch. Heidelberg, 1930, s. 124.

Bu üç misalden birinçisi klasik ekolün etimoloji usulünü tebarüz ettirmek için naklettik. İkinci misaldeki *«buru-burya»* ve *«bur»* kelimelerinin etimolojileri klasik ekolün Türk diline karşı taassubunu ve kayıtsızlığını göstermesi itibariyle mühimdir. *«Bura = burya»* kelimelerinin etimolojisinde gerek Miklosich ve gerek Berneker Türkçedeki *buran, bora, boragan* ve buna benzer kelimeleri hiç te hatırlarına getirmiyorlar. Halbuki Slav dillerindeki bu kelimenin kaynağı Türkçenin muhtelif lehcelerinde yaşıyan şu kelimelerdir:

Bora (Radloff, IV, 1662, Osmanlı) şimal ruzgârı, kuvvetli ruzgâr. Radloff'un bu kelimeyi "Yunanca„ *«voreas»* dan kaydı yanlıştır.

Boragan(ibid., IV, 1662 Çagatayca) kar fırtınası.

Borak (ibid.. IV, 1692 Osmanlı) = Bora

Boran (ibid., IV, 1662 çağ. Kırgız.) kasırga, kar fırtınası.

Bora— (ibid., IV, 1662, Kırgızca) şiddetli esmek (rüzgâr hakkında); hiddetlenmek.

Boragan(ibid., IV. 1818, Çağatayca) = boragan

Buran (ibid.. IV, 1818. Kazan) = boran

Burga (Pekarski, Yakut Sözlüğü, 566)kar fırtınası, kasırga, bora

Burgay- (ibid., 566) kuvvetli esmek (ruzgâr hakkında) dalgalanmak (su hakkında)

Burhan (ibid., 572) = burga, bora.

bur — (ibid., 564) hiddetlenmek (kırgızça = bora —.. kelimesiyle karşılaştırınız)

Buru (ibid. 567) dalgalanarak çarpma, dalga çarpan yer.

Poran,Poraan(Radloff, IV,1269, Baraba, Sagay, Koybal) = buran, bora.

Burgan (Pekarski, 571, buryatça) = bora

Bura (Orhon yazıtlarında) kasırga, fırtına [1]

Orhon yazıtlarındaki bu kelimeyi Thomsen *"fırtına, kasırga„* diye doğru tercüme etmiştir. Melioranski de bunu, tereddüt etmekle beraber, kabul ediyor[2]; Radloff ise bu cümledeki *"bura„* nın *"fırtına„* olmıyacağını, *"bora„* kelimesinin Türkçeye grekçeden yeni zamanlarda geçmiş olduğunu söyliyor ve cümleyi *"otaca, buraca„* okuyarak *"her taraftan = (?) Von*

[1] «Türgeş kagan süsi otça *buraça* kelti»

[2] Kültekin âbidesi„ 73, 124.

allen Seiten„ diye tercüme ediyor[1]. Şüphesizdir ki Radloff'un bu yanlışı, lügatinde "*bora„* kelimesinin izahında (IV. cilt, S. 1662) yaptığı yanlış mütalâaya müstenittir.

Görülüyor ki *bora = bura, bura, buragan, buran* kelimesinin kökü Türklerde çok eskidir ve bütün Türk zümrelerinde yaygındır. Slavlara bu kelime "*burga„* şeklinden geçtiği anlaşılıyor.

Bora ve onun muhtelif lehçe ve dillerdeki şekillerini Güneş-Dil Teorisi bakımından analiz edersek şu formülleri görürüz:

Türkçedeki:

	(1) (2) (3) (4)
Bora:	(oğ + ob + or + . + ağ)
Boragan:	(ağ + ob + or + ag + ağ)
Borak:	(oğ + ob + or + . + ağ)
Boran:	(oğ + ob + or + . + ağ)[2]
Burga:	(ağ + uk + ur + ug + ağ)
Buran:	(ug + ub + ur + . + ağ)

İslavçadaki:

Bura:	(uğ + ub + ur + . + ağ)
Burya:	(uğ + ub + ur + ay + ağ)

(1) Oğ (uğ): Ana köktür. Kuvvet ve kudret ifade eder.
(2) Ob (ub): Ana kök manasını kendisinde tecelli ve temessül ettiren prensipal elemandır.
(3) Or (.+r): Kök mefhumunu tesebbüt, temerküz ve istikrarını ifade eder.
(4) ağ (.+ğ.k) :nanayı tamamlıyan ektia.

Demekki *BORA* üzerinde kuvvet ve kudret temerküz eden bir objenin adıdır. Görülüyor ki dünya dillerine bu *bor* veya *bur* kökü türkçeden geçmiştir.

***

Bir renk ifade eden "*burıy„* (kök "bur„) kelimesi Rus dilinde at renklerini ifade eden *çalıy, alıy, karıy, bulanıy, serıy*

---

[1] Dil alttürk. İnschriften der Mongolei. Neve Folge, 180

[2] Bazı "*an„* elemanının "ağ„ dan değişmiş olduğunu Güneş-Dil Teorisi isbat etmiştir. (Bak. Prof. İ. N. Dilmen: *Türk Dil Bilgilisi dergileri,* sah. 32, 39, 62). *bora* kelimesinin *burak* talaffuzu da bunu gösteriyor.

karakulıy, kelimeleri gibi türkçedir. «*Bur*» kökünü Sanskrit, Yunan ve Lâtın dillerinde aramak kadar gülünç bir şey olamaz. Bu kelimenin Türk lehçelerindeki şekil ve anlamlarını gösterelim :

Boru (Radloff, IV, 1663 Karayca) bir türlü at rengi (galiba *boz*).
Bor — (İbid. 1665 Kırgız.) ağartmak, badana vurmak.
Borta (İb. Çağatayca) ren geyiği ve yük atı.
Borcin (İb. Çagat.) dişi ren giyiği [1]
Bur (İb. Kazan.) tebeşir.
Bor (Kırgızca) = bur.
Buray (Pekarski Yakut söz., 565) boz at,
Bûra (Radloff, IV, 1817 Kırgız) = buğra
Burul (İbid. IV, 1824 Kırgız. Pekar. 569) koyu boz renkli at.
Bora (İb. IV. 1264Şor, Küerik, Sagay, ve Koybal lehçelerinde) boz, gri renk.

Türklerin şarap ve üzüm manasına kullandıkları *bor* kelimesi farsçaya *bur* (= koyu kırmızı), lâtinceye *burrus* (= ateş kırmızı) yunancaya *pirros* (= ateş kırmızı), lombardcaya *burel* (= koyu kırmızı) şekillerinde geçmiştir. *Burel* kelimesi Kırgız ve Altaylılarln *burul* ve *purul* kelimesinden başka bir şey değildir. Bu dillerde "*bur*„ kökü türkçedeki kadar dal budak salmış değildir. Türkçedeki şu kelimelerde "*bur*„ köküne irca olunur.

Mor (Anadolu Türkçesinde) braun und blau.
Mora-(Rad. IV, 2124 Mad. lehçesinde) kararmak, karanlık olmak.
Bürge (Div. Lûg. Türk 1358) pire; rengine göre verilmiş ad olacak; bazı lehçelerde *burca*.
Bus (D. L. T. III, 89) sis (gök hakkında "*kök bus boldı*. Göz hakkında: er közi bus boldı — erin gözi karardı.

Bunlara benzer pek çok kelimeler vardır. Renk ifade eden bu kök yalnız garplılara değil, Mançulara da Türkler-

[1] Birçok at renkleri ehlî ve yabanî hayvanların adlarını hatırlatıyor: *Bur* börü (kurd), *bura* (ren geyiği), *bulan* (ren geyiğinin bir cinsi) *kula* (kulan = yabanî at), toruğ (= at D. L. T. 312).

den geçmiştir. Bu kökten Mançu dilinde şu kelimeler vardır:

Murha (Zaharov. Mançu lûgati, 914) karanlık, bulanık.

Buru (İbid. 539) karanlık, bulanık.

Burulu (İbid. 540] beyaza çeken al.

Renk ifade eden bu kelimenin muhtelif dil ve lehçelerde muhtelif renkler ifade etmesi garip görülmemelidir. Bunlar çok eski devrin hatıralarıdır. Türkçedeki *ak*, *ağ* şüphesizdir ki ilk devirlerde güneşin bütün renklerini ifadeye yaramışken, sonra bildiğimiz beyaz renge tahsis edilmiştir, *al* kelimesi de böyledir. Sonra ateş rengini ifade etmiş ve nihayet bugünkü manasını almıştır. Yakutça ateşin bir sıfatı olarak kullanılan bu kelime, altaycada kurdun sıfatı olarak kullanılır.

Yukarıda zikrettiğimiz türkçe kelimeler, İslav ve sair dillerdeki "*por - bor*" veyahut "*pur - bur*" kelimesiyle ifade edilen renk isimlerinin kaynağı Türk dili olduğunu göstermeğe kâfidir. Bunları hintçe, latince, ve yunancada aramak beyhude zahmettir. Bu kelimelerin etimolojik analizi şudur:

Slavca:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Buru	(uğ +	ub +	ur +	uğ)
Buruy	(ug +	ub +	ur +	ıy (= ığ)

Türkçe:

Boru	(oğ +	ob +	or +	uğ)
Mor	(oğ +	om +	or +	.)

Lombardca:

Burel	(uğ +	ub +	ur +	ul)

Türkçe:

Burul	(uğ +	ub +	ur +	ul)

Muhtelif dillerde birkaç türlü rengi ifade edip te aşağı yukarı aynı kök ve aynı unsurları ihtiva eden kelimeleri sıralayarak göstermemiz sathî bir bakışta yukarda tenkit ettiğimiz "*benzetme etimolojisi*"ni andırabilir. Fakat bizim, bu benziyen kelimeleri sıralamamız, bu "*benzetme*" ye alışmış olanlara

Güneş - Dil teorisini daha iyi anlatabilmek için bu usulün tatbikine mecbur olduğumuzdan ileri gelmektedir. Bugünkü fonetik bakımından biribirine benzemiyen "sene, yıl, Jahr, année" ve başka bu gibi birçok kelimelerin de "*ağ*" kökünden geldiğini G. - D. teorisi kesin olarak ispat etmektedir[1].

[1] Prof. İ.N. Dilmen'nin dil yazılarına («Ulus») ve ders notlarına bakınız.

VII. DİL AİLELERİ VE ANA DİL MESELESİ

Güneş - Dil Teorisi nin isbat ettiği veçhile ilk manalı sözün "*AĞ*„ kökü olduğunu gördük. Fakat şunu hatırda tutmalıyız ki insan "ağ„ kökünü söyliyene ve bununla fikrini ifade edebilene kadar yüzbinlerce seneler fikirlerini el, yüz ve göz işaretleriyle anlatmış ve bu yüzbinlerce senelerde durmadan bunun üzerinde işlemiş ve fikrini işletmiştir. "Ağ„ kökünü elde eden insanı, klasik ekolün *homo sapiens* tesmiye ettiği insan olarak kabul edebiliriz. Bundan önceki insanların çıkardıkları sesler *Güneş - Dil teorisi* bakımından kültür diline esas olan *manalı kelime* sayılamaz.

Bütün dünya kültürünün ve cemiyeti yaratmakta insana büyük yardımcı olan dil, işte bu "*ağ*„ kökiyle başlamış ve bundan dolayı da etimolojik analizde *Güneş - Dil teorisi* tarafından esas eleman olarak kabul edilmiştir.

Güneş - Dil teorisi dünya dillerini, muhtelif *ailelere* ve milletleri de o, veya bu dil ailesine ayırmağa lüzum görmüyor. Çünkü klasik ekolün dünya dillerini muhtelif ailelere tasnifi (klassifikasyonu) nun ve bu *dil aileleri* için uydurduğu "*anadil*„ nazariyelerinin son ilmî araştırmalar neticesinde temelinden sarsıldığı görülmüştür.

Klasik İndo - Öropeen ekolüne göre, bütün dünya dilleri birkaç aileye ayrılır. Bunlardan marufları Ural - Altay, İndoöropeen, Samî, Hamî, İndo - Çinî, Malay - Polinez dil aileleridir.

Ural - Altay dilleri ailesine mensup diller başlıca beş guruba ayrılır: 1) Fino - ugriyen (fin, iston, lopar, çeremiş, mordova, zıryan, votak, permek, ostyak, vogul, macar dilleri); 2) Samuyed dilleri; 3) Türk dili; 4) Mogol; 5) Tongus, Mançu ve eski Sümer - Akad dilleri.

İndo - Öropeen dilleri ailesine giren diller: 1) Hint dili (veda lehçesi, sanskirit, prakrit, yeni Hint dili, çingene dili;

2) İran dilleri (fars, arşayik osetin, biluç ve afgan dilleri); 3) Ermeni dili; 4) Arnavut; 5) Grek, 6) İtalyan (eski lâtin ve yeni romen) dilleri; 7) Kelt (gal, brit, gel) dilleri, 8) Cermen (got, iskandinav, garbî cermen) dilleri ve baltık (Prusya, Latviya, Litva); 19) Slav dilleridir.

Samî ailesine giren diller: Asurî, yahudi, aramî, arap, finikeliler, bazı âlimlere göre, kıpti ve eski Mısır dilleri.

Hamî dilleri: Eski Mısır, kıpti, berber, bedce, agav, galla, dankalu gibi Afrika dilleridir.

Hindü - Çinî dilleri ailesine giren diller: Çin, Tibet, Himalay, Nepal ve Birma dilleri.

Malay - Polinez dilleri Avusturalya ile Asya arasındaki (Pasifik'deki) adalarda yaşıyan kavimlerin dilleridir.

Bütün dünyanın meşhur ve öğrenilen dilleri klasik ekol tarafından böylece tasnif edilmektedir. Bu tasnifte esas olarak ele alınan hususiyet bir dilin "tek heceli - isolé„ veya "iltisakî - agglutinant„ veyahut "insirafi - flectant„ oluşudur. Gramer - sentaks mukayeseleri ise sonradan dikkate alınmıştır.

İndo - Öropeen dil ve tarih ekolünün meydana gelmesindeki âmillerin müstemlekecilik, maddî menfaat ihtirasları ve papas zihniyeti olduğunu artık bugün itiraf etmiyen ciddî bir lengüist ve tarihçi kalmamıştır [1]. Ekolün teşekkülü üzerinden birkaç sene bile geçmeden ona mensup olan ve içinde bulunan âlimlerden birçoğu ekollerinin dünya dillerini böylece tasnif etmesine karşı şüphelenmişlerdi. Hattâ Ascoli, İndo - Öropeen dillerle Samî dillerin bir kaynaktan geldiğini, E. Tylor, Tomaschek, Keppen ve başkaları Fino - ugriyen dillerinin de İndo - Öropeen dil ailesine girebileceğini ileri sürmüşlerdi. Klaproth, Norberg, Lepzius, İ. Fürst ve Delitzch Samî dillerdeki söz kökleriyle İndo - Öropeen köklerini mukayese etmişler ve bu köklerin aralarında münasebet te bulmuşlardı.

Ural - Altay zümresine ithal ettikleri dillerde *aryanî* kelimelere tesadüf ederken çok garip mütalaalarda bulunuyorlardı. Gûya bu Ural - Altayik kavimler pek eski bir devirde *aryanîlerle* (meselâ *İskit*, *Sarmat* ve *Saka* gibi uluslarla) temasta

[1] İndo - Öropeen dil ekolünün siyasî iç yüzü Prof. S. A. Dilemre'nin II. Dil Kurultayında okuduğu tezde çok güzel izah edilmiştir. («Türk Dili», 1935, sayı 12. Sah. 72-83).

bulunmuşlar ve bu kelimeleri de o zaman almış olacaklarmış....

İskit, Sarmat ve Saka gibi kavimleri hiç bir delile dayanmadan *İndo - Öropeen* sayarlar.

Klasik ekolün Ural - Altayik saydığı dillerde bulduğu kelimelerden bazılarını gösterelim.

Meselâ fincede *Sata* (= yüz), hintçede *çata*; mordova dilinde *pavas* (= saadet, Allah), hintçede *haga-s*; mordova dilinde *ozoro*, sanskritçede *asura* = efendi, padişah allah; fincede *mehiläinen*, morduvanca *maks* = bal arısı, sanskritçe *maksa* = sinek, kırgızca, *masa* = sivri sinek; fince *ora* (1) = burgu, sanskritçe *ārā* = bıçkı; fince *orpo*, ermenice *orb*, yunanca ʾορφανος = öksüz, kırgızca *orpak* = varis, nesil, arkada kalan evlât (fince "*orpo*,, nun "okunmaz ğ„ si türkçe-kırgızcada "*k*,, olmuştur).

Halbuki İndo - Öropeen ailesinden ve ikinci derecede *anadil* sayılan Lâtin ve Yunan dillerinde en iptidaî mefhumları ifade eden kelimeler bile biribirine benzemiyorlar. Bunlardan birkaç kelimeyi karşılaştıralım:

Grekçe	Lâtince	Türkçe
eϑnos	populus	halk
teir	manus	el
hudōr	aqua	su
ϑalassa, als	mare	deniz (taluy)
pwr	ignis	ateş
artos	panis	ekmek
aykos	domus	ev, tam, dam
anϑropos	homo	kişi
aner	vir, mas	er (erkek)
γwne	femina	kadın
adelφos	frater	kardeş
adelφe	soror	hemşire
oros	mons	dağ
oranos	coelum	ğök, sema[2]

İşte bu fin-ugrien ve Türk dillerinde *âri* kelimelerinin köklerinin bulunması ve kardeş addedilen *âri* dillerde ise en iptidaî mefhumları ifade eden birçok kelimelerin müşterek olmaması klasik ekol mensuplarını şaşırtmakta idi. Fa-

[1] fince bu kelimenin "*okunmaz ğ*,, si tebarüz ettirilirse *orağ* = *orak* olur ki türkçedeki malûm aygıttır.

[2] Marr külliyatı, 111, S. 156

kat son zamanlara kadar ekollerinin çürük temel üzerine kurulduğunu itiraf etmek istemiyorlardı. Dünya dilleri üzerinde araştırmalar derinleştikçe indo-öropen'cilerin istinatgâhları birer birer yıkılmaktadır. Klasik ekole çok bağlılık gösteren Ural-altay dilbigisi uzmanı N. N. Poppe bile son bir makalesinde rusçadaki *türma* (hapishane) kelimesi hakkında verilen eski hükümleri şüphe altına almıştır. *Türma* kelimesi klasik etimoloğlara göre rusçaya almanca *turm* kelimesinden alınmıştır. Almancadaki *turm* kelimesi de gûya lâtince *turris*-ten geliyormuş...İşte bu hüküm Profesör Poppe'ye şüpheli gözüküyor. O, türkçe ve buryatçadaki *tura* ve *türme* [(biz de buna başkurtça *terme* (= büyük çadır) kelimesini ilâve edelim)] kelimelerinin pek eski devirlere ait olduğunu anhyarak Lâtin, Alman ve Rus dillerindeki bu kelimenin kökü ural-altayik ve *türbe* kelimesinin de bu kökle alakadar olabileceğine hükmediyor [1].

İndo-Öropeen dil ekolü bükülgen (flexionnelles) tesmiye ettiği İndo-Öropeen veyahut İndo-Cermen dilini dünyanın en mütekâmil ve kültür yaratan bir dili olarak ileri sürdü. Gûya bu dille konuşan ırk çok yüksek bir ruha malik olup beliğ ilâhiler terennüm ede ede Hindistandan kalkmış ve Avrupaya kültür ve dil getirmiş imiş... bu, indoöropeenizmin siyasetle karışmış romantik tarafıdır. İlmî tarafı ise bu romantizimle taban tabana zıttır: evvelâ- dilleri tek heceli, bitişik ve bükülgen diye tasnifin, son tetkikler neticesinde esassız olduğu görülmüştür. İptidaî dil zümresinden sayılan ve "tek heceli„ olduğu kabul edilen İndo-Çinî dillerden Tibet dilinde agglutination'la yan yana dahili flexion'da görülmüştür. En iptidaî sayılan Malay - Polinez dilinde ise préfixe (önek) mevcut olan lehçeler bulunduğu anlaşılmıştır.

Türk dilini agglutinat sayarak Ural - Altay dil ailesine ithal etmenin de esassız olduğu klasik ekole mensup âlimler tarafından itiraf edilmeğe başlamıştır [2].

Fonetik bakımından dilleri tasnifte de klasik ekol dikiş tutturamıyor:

---

[1] N. N. Poppe. *K slovarnomu izuç. Buryat-Mongol. govorov* (Marr şerefine makaleler mecmuası, 1935, S. 334).

İndo - Öropeen sayılan dillerdeki Türk kökleri hakkında malûmat almak için bakınız: Ahmet Cevat, *Türkçenin Hint - Avrupa diliyle mukayesesi* («Türk Dili» sayı 11).

[2] Prof, Giese. *Dil Bilgisinde eski mefhumlar telâkkisi* («Türk Dili» sayı 12, s. 49-52).

"*Ahenk kanunu*„ denilen kanunun "*ural - altay*„ dillerine mahsus bir kanun olduğu ileri sürülüyordu. Halbuki şimalî İtalyada, Resya ırmağı sahillerinde yaşıyan İslav - Resyan'ların dilinde ahenk kanunu Türk dilinde olduğu kadar, hâkim görülmüştür. Klasik ekol indo - öropeenizmi kurtarmak icin Resyan'ları feda ediyor: "bunlar turanî kavimlerden islavlaşmış bir kabîle olacak„ diyor [1].

Mogolcayı Ural - Altay grupundan sayan klasik ekol bu dildeki şahıs zamirlerinden bazısının *aryanî* dillerde olduğunu görerek hayret ediyor. Moğolcada *biz* yerine "*ba*„ (farsça "*ma*„ ile karşılaştır), *sen* yerine "ti„ (islavca "tı„ farsça "tu„ ile karşılaştır) zamirleri gibi.

Bütün bunları klâsik ekol, klişe haline getirdiği *en eski devirlerde aryanî kavimlerle temas* lafiyle izah etmek ister, fakat buna kendisi de inanmaz.

İşte bundan dolayıdır ki Güneş - Dil teorisi bütün dünya dillerinin muhtelif ailelere tasnifine fazla ehemmiyet vermiyor. Dilin menşei meselesi halledildikten ve bütün dillerin kaynağı ve ana kökü olan *ağ* elemanı keşfolunduktan sonra klasfikasyon şeması ilmî kıymetini kaybetmiştir.

Güneş - Dil Teorisinin ana tezi Türk dilinin yeryüzü dillerine ana kaynak olduğunu isbattır. Bu teoriye göre yapılan analizler, başka başka dillerde ve ayrı sayılan dil familyelerinde ayni mefhuma delâlet eden sözlerin orijinde bir olduklarını göstermektedir. Teori bununla, bir mefhumu ifade eden ve şekil itibariyle bir birine hiç te benzemiyen kelimelerin de bir kökten geldiğini isbat ederek dil bilgisini şekliyattan ve benzetme usuliyle yapılan etimolojiden kurtarmış ve bununla "*Ana Dil*„ meselesini kökünden halletmiştir.

Dünya dillerinin tasnifi meselesi bugün ancak dil bilgisi tarihine ait bir mevzudan başka bir şey değildir.

---

[1] Bu fikri ileri süren âlim *Baudouta de Courtenay*'dir.

VIII. "GÜNEŞ„ VE "ATEŞ„ ANLAMLARIYLE BAĞLI BİR KAÇ SLAV (İSLAV) CA KELİMENİN ANALİZİ

İslav - Rus dilinin türkçe ve finceden pek çok sözler almış olduğu klasik lenguistlerce de kabul edilmekte idi. Fakat, onlara göre bu kelimeler Türklerin İslav ülkelerini işgal ve istilâlarından sonra, yani tarihî devirlerde, Rus diline verdikleri kelimelerdir. "Rus dilindeki türkçe kelimeler„ islav filolojisi üzerinde çalışan dilcileri çoktanberi uğraştırmaktadır. "Moğol istilâsından önceki Rus dilinde türkçe kelimeler„ mevzuu üzerine etüd yapılması için Rus Akademisi müsabaka bile ilân etmişti. Rusların meşhur türkoloğları bu müsabakaya iştirak ettiler. Prof. Melioranskiy, Rusların eski millî destanı olan "*İgor alayı hakkında hikâye*„ de geçen türkçe kelimeleri tetkik etti. Zaten, bu destanın tamamiyle bir Türk destanından alınmış olduğunu G. Potanin de isbata çalışmıştı. Onun tetkiklerine göre "İgor„ kelimesi de "Uygur„ bozuntusundan başka bir şey olamazdı.

Rus Akademisi azasından Prof. Korş'un "Eski İslavların Ural - Altay denilen dillerden aldıkları bazı kelimeler hakkında„ adlı etüdü [1] bu mevzu üzerine yazılan mühim eserlerden biridir. Korş'un bu eseri Prof. Peisker'in *Die alteren Beziehungen der Slaven zu Türko - Tataren und Germanen und ihre socialgeschichte Bedeutung* [2] adlı kitabının neşri münasebetiyle yazılmıştır. Korş'a göre Peisker'in islavca *bık, vol, koza* (= boğa, öküz, keçi) kelimelerini öz islavca sayması yanlıştır. Bu kelimelerin türkçe olduğu şüphe götürmez.

Bu iki âlimin ittifakla kabul ettikleri bir nokta vardır ki kayda değer. Bunlara göre islavca *tvorog* (peynir) ve eski yunancadaki Τῡρός *(tiros)* kelimeleri de türkçedir.

[1] Sbornik v çest G. Potanina (Zapiski I. R. G. O. XXXIV, 537-546)
[2] Vierteljahrsschrift für Social - und Wirtschaftgeschichte, 1905.

Yafesiloji araştırmaları ise İslav dillerinin ana dili olarak Çuvaş türkçesini buluyor. Prof. Marr *"Volgoda Çuvaşlar - Yafesiler„* adlı eserinde bu tezi kat'î surette müdafaa etmiştir. Marr'a göre Çuvaş türkçesi İslav dillerine, klasik ekolün zannettiği gibi, yalnız kelimeler vermiş değildir, İslav - Fin dilleri ve hatta Cermen dilleri kök itibariyle çuvaş - yafetiktir. Prof. Marr çuvaşçanın bir Türk lehcesi olduğunu unutarak, Türk dilini de Çuvaş - Yafetî köklerden tarihî devirde teşekkül etmiş bir dil saymakla teorisinin ciddiyetini ihlâl ediyor.

***

Klasik İndo - Öropeen lengüistik ekolü mensupları bütün dil tetkiklerinde Türk dilini ihmal etmişlerdir. Bundan dolayıdır ki bu ekol karanlık çıkmaza sapmış ve yarım asırdanberi saplandiği yerde kalmıştır.

Bu ekolün Türk dilini ihmal ettiğinden dolayı acınacak bir vaziyette bulunduğunu, mantıkî düşünebilen herkesin anlıyacağı bir surette, göstermek için bu günkü dersimizde eski ekolün halledemediği birkaç islavca kelimeyi *Güneş - Dil teorisi* bakımından tetkik edeceğiz.

Tetkik edeceğimiz kelimeler islavca "Yarû„, "Yarıy - yarkiy = Yarek", "Jarkiy = Jarek„ kelimeleridir.

Muhtelif lûgat kitablarının izahlarına göre bu kelimelerin manalarını tespit edelim:

Yarû : İlkbahar mefhumunu ifade ettiği anlaşılan bu kelime muhtelif İslav lehçelerinde vardır. Almanca "Jahr„ kelimesiyle bir köke bağlıdır [1].

Yarıy ve Yarkiy: Ateşli, hararetli, kızgın, sür'atli, ak, çok parlak, zıya [1].

Jar : Güneş ve ateşten hasıl olan şiddetli sıcak.

Jara : Havanın çok sıcak derecesi.

Jarı : Yazın en sıcak günleri.

Jarav : Sibirya Rus dilinde ateş sıcağı ve alev [2].

Yar : Ateş ve sıcaklık.

Jarek : Parlak, (hırvatça sıcak hava).

Jarak : Sıcak

---

[1] *Dal Kamusu*, IV, 700-701; Franz Miklosich. *Etymolog. Wörterbuch der Slavischen Sprachen*, Wien, 1886, S. 100.

[2] *Dal*, I, 541 - 544.

Jarıy : Ateşin koru, alevli kömür [1].

Bu İslav kelimelerinin etimolojilerini eski ekolün âlimlerinden dinliyelim:

İslav dillerinin etimoloji lûgatini yazan *Miklosich* "İlkbahar„ mefhnmunu ifade eden "Yarû„ kelimesinin muhtelif İslav diyeleklerinde "yar„, "yari„ telâffuzlarını tesbit ederek hepsinin de "İlkbahar„ veya "İlkbahara mensup„ manalarında kullanıldığını anlatmış ve bu kelimeyi gotça "Jer„, eski almanca "Jâr„, yunanca "ura„ (=İlkbahar, sene mevsimleri, sene) kelimeleriyle karşılaştırmıştır [2].

Miklosich'in eserinden tam elli yıl sonra neşredilen *Kluge* nin eserinde ise eski hindcede "yürümek„ manasına gelen "ye„ [yani "(güneşin) yürüyüşü„] olabileceğini göstermekten ibarettir [3].

"Ateşli, süratli, kızgın, hiddetli, parlak, aydın, ak, temiz„, mefhumlarını ifade eden "yarek", "yarkiy„, "yarıy„ kelimeleri için ikinci bir "yaru„ kökü tasavvur olunuuyor ve bu da eski hindce "irasjati" ve lâtince "ira„ ile mukayese olunuyor [4].

"Sıcak, kor, ateş, alev„ manalarına gelen "Jar„, "Jarek„, "Jarak„ "Jarav„ ve "Jarkiy„ sözleri için de yeni yunancadaki "zara, ziara„ (sıcak, alev) kelimelerini nakletmekle iktifa olunuyor. Ciddî olarak ilâve edilebilen yegâne seziş, bu kelimelerin türkçe *yaruk* (ziya) kelimesiyle de alâkadar olabileceği mülâhazasından ibarettir [5].

Görülüyor ki klasik ekolün büyük âlimleri bile bu kelimelerin tek bir kökten geldiğinin farkında değillerdir.

Şimdi biz bu kelimelerin "Güneş - Dil teorisi„ usullerine göre etimolojik analizlerini yapıp bunların tek bir kökten geldiğini göstereceğiz. Fakat önce bunlarla karşılaştıracağımız türkçe kelimelerin manalarını tespit etmeliyiz:

Yarın : (Divanı Lûgat-it-Türk, II, 198; Radlof, III, 123. "Kırım, Kazan, Uygur, Osmanlı lehçesi„) yarın, gelecek gün, müstakbel zaman.

---

[1] Miklosich, 409.

[2] F. Miklosich, *Etymolog. Wörterbuch der Slav. Sprachen*, Wien 1886, s. 100.

[3] Kluge, *Etymolog. Wörter. der deutschen Sprahen*, Berlin-Leipzig. 1932, s. 266.

[4] F. Miklosich, *Etymolog. Wörter.* sah. 100.

[5] Aynı eser s. 409.

Yarin : (Rad. III, 130 "Çağatay„) = yarın.
Carın : (Rad. IV, 30, Kırgız„) gelecek sene (nächstes Jahr).
Sur : Yaz. ilkbahar [1].
Iran : Yarınki gün [2].
Yarık : (Radloff, III, 121 "Altay, Teleüt, Lebet, Küerik, Kom„) parlak zıyadar, nur, zıya, parıltı, dünya, âlem,
Yaruk : (Rad. *III*, *132*, *"Orhon, Uygur, Çağatay„*; Uygur. Sprachdenkmaler, 274; "Div. Lug. Türk„ I, 48, parlak, şua dağıtan.
Carık : (Rad. IV, 29 "Kırgız„) zıya, aydın, dünya.
Şarah : (Ç. Uhantey "Çuvaş dili„ s. 135) sıcak, hararet,

İslavca :

Yarû : (ağ + ay + ar + uğ)

Almanca:

Yâr : (ağ + ay + ar + .)

Grekçe:

(h)ur : (uğ + uh + ur + .)

Türkçe:

Yaruğ : (ağ + ay + ar + uğ)
Yaz : (ağ + ay + az + .)
Sur : (uğ + us + ur + .)
Yarın : (ağ + ay + ar + ın)

Bütün bu kelimelerin menşei türkçe "Yaruğ„ (zıya, nur, ateş, aydınlık = güneş) kelimesidir. İslav ve Cermenlerde ilkbahar ve sene manalarını ifade eden "Yârû„, "Yâr„ Türklerin "Sur„ ve yaz kelimelerinde görülür. Daha eski şekli olan "yaruğ„ ise "zıya, nur„ manasında hâlâ kullanılmaktadır.

Gelelim islavcadaki "Yârak„, "Yârek„ (= parlak, açık); "Yârıy„ (= hiddetli, kızgın, parlak, ateşin...) "Jarek„, "Jarkiy„ (ateşli alev, sıcak...) kelimelerinde:

Türkçe:

Carık : (ağ + ac + ar + ık)
Yarug : (ağ + ay + ar +ug)
Şarah : (ağ + aş + ar +ah)

İslavca:

Yarek : (ağ + ay + ar +ek)
Jarak : (ağ + aj + ar +ak)
Jarıy : (ağ + aj + ar + ıy)
Jarov : (ağ + aj + ar + av)

[1] Paasonen. *Çuvaş Lûgati*, s. 142.
[2] Paasonen, s. 18; Uhantey *"Çuvaş dili„* s. 117.

Görülüyor ki bu kelimelerin de menşei türkçe "Yaru„ dur. Eski etimoloğlar islavca "Jar„ ile "Yar" ı türkçedeki üç türlü telâffuzdan ("Yarug„, "Carug„, "Şarah„ tan) alıp birini "Yaruk = aydınlık„ manasına, diğerini, ("Jar„ı) hararet, sıcaklık ve ateş manasına kullandıklarının farkında değillerdir. Türkçede "Yaruğ„un çıktığı "aruğ„, ve "arığ„ kelimelerini hatırda tutmalıyız. Çünkü islavcadaki "Yarek„ kelimesinde "temiz, ak manaları da vardır. Bununla eski Cermenlerin "Yâr„, ve eski şimallilerin "âr„ [1] sözleri daha iyi izah olunabilir.

[1] F. Kluge *Etymolog. Wörterbuch der deutschen Sprachen*, s. 266.

IX. İSLAVCADAKİ “YASNIY„ VE “ZARA„ KELİMELERİNİN ANALİZİ

Bundan önceki dersimizde Türkçe *“Yarug„* kökünden gelen bir kaç islavca kelimenin *“Güneş - Dil teorisi„* bakımından etimolojik analizini göstermiştik. Şimdi de *“Yasnıy=Yasen„* ve *“Zara = Zora„* kelimelerini tetkik edeceğiz. Analize girişmeden önce bu islavca kelimelerin manalarını tesbit edelim:

Yasnıy=Yasen: Parlak, açık, vazıh, beyaz, aydın [1]
Zara =Zora : Tan, fecir, ufukta hasıl olan ışık, kızıllık, parlaklık, [3].

Yasnıy = Yasen

Miklosich'in *“İslav dilleri etimoloji lûgat„*inde izah edildiğine göre Yasnıy ve Yasen kelimeleri *“Yasınü„* kökündendir. Eski islavcada *“Yas'n„* ziya ve parlak manasına gelir. Yeni islovence ve bulgarcada *“Yasen„*, sırpça *“Yasen„* çekce *“Yasnı„* rusça ve okraynaca *“Yasnıy„* dır [1]. Kelimenin menşei belli değildir. Bütün Islav lûgatçileri bu kelimenin *“aryanî„* bir kökten geldiğine inanırlar. Delil filân aramazlar... Miklosich bu kelimeyi litvaca *aişku*=(vazih) Kelimesiyle karşılaştırmıştır.

Şimdi biz bu kelimenin *“Güneş - Dil Teorisi„* usullerine göre, etimolojik analizini yapalım:

(1) (2) (3) (4)
Yasnıy: Ay + as + ın + ıy

(1) Ay : Köktür. Burada doğrudan doğruya “parlaklık„ anlamınadır.

(2) As : Parlaklığın oldukça geniş bir sahada tecellisini gösterir.

(3) İn : Ektir. Bir süje veya objenin bitişiğinde bu geniş parlaklığı ifade eder.

[2] Dal Kamusu, IV, 702; Miklosich, *Etym. Wörter. der Slavischen Sprachen.* s. 101.

[3] Dal, I, 644 - 648; Miklosich, 401.

(4) Iy : Geniş aydınlığın bitişiğine gelen obje veya süjeyi gösterir.

Güneş - Dil Teorisi nin sarsılmaz kanunu bize bu İslavca kelimenin türkçe bir kökten geldiğini ispat ediyor. Fakat, bizim teorimiz yabancı dillerde bulduğu Türk köklerini tetkik ederken, yalnız etimolojik analizle kanaat etmiyerek tevsik için Türk lehçelerinin geniş varlığı içinde benzer kelimeler arar.

Bu yolda şu kelimeleri gösterebiliriz:

Yas : Yıldırım, şimşek [1]
Yaşın : Yıldırım, şimşek [2]
Yaşık : Güneş [3]
Ağ Ayas = Ayas Han; Parlak gök ilâhı [4]
Ayas : Açık, bulutsuz gün (hava) [5]
Ayaz : Ay aydınlığı, aylı gece, parlak, açık [6]
Yaşna : Şimşek çakmak, parlamak [7]

Bu türkçe kelimelerle islavcadaki "*Yasnıy*", "*Yasınu*" ve "*Yasen*" kelimelerini karşılaştıralım:

İslavca sözler:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Yasnıy:	ay +	as +	ın +	ıy
Yasınu:	ay +	as +	ın +	uğ
Yasen :	ay +	as +	en +	.

Türkçe sözler:

Yaşna :	ay +	aş +	an +	ağ
Yaşın :	ay +	aş +	ın +	..
Yaşık :	ay +	aş +	. +	ık
Ayas :	ay +	as +	. +	.
Ayaz :	ay +	az +	. +	.

Görülüyor ki bu kelimeler arasında mana itibariyle hiç bir fark olmadığı gibi, etimolojik analiz itibariyle de fark ancak son iki elemanın bulunup bulunmamasında ve ş/s/z

[1] Radloff Lûgati III, 213, Karayim lehçesinde.
[2] » » III, 264, Divanı Lûgat - it - Türk, I, 200.
[3] » » III, 248, 257 Çağatay; Uygur lehçelerinde.
[4] A. V. Anohin. *Materali po Şamanstvu u Altaytsev* Sah. 72; «Ey ateş, sen Ayaş hanın, Güneşin bir parçası, sen!» Verbetskiy. *Altaylılar* 48.
[5] Radlooff, I, 214; Divanı Lûgat-it-Türk, I, 111.
[6] » I, 215.
[7] » III, 259.

seslerinin tebadüllerindedir ki bunun da kelimenin asıl analizinde büyük bir ehemmiyeti yoktur. Islav dillerinin etimolojisini yazanlar bu "*Yasn*„ kökünün nereden geldiğini kestiremiyorlar. Yakut türkçesindeki ateş ilâhinin sıfatı, yıldırım ve şimşek ilâhının adı olan "*casın*„ kelimesi [1] de dikkate şayandır. "*Yasn*„ kelimesinin kökü, türkçe "*Yaşın*„ ve "*Casın*„ kelimelerinin kökü olan türkçe bir söz olduğunda şüphe yoktur.

Zara, Zora

Miklosich'e göre bu kelimenin kökü "Zer„ dir. "Parlaklık, fecir, tan, ufukta görülen kızıllık, göz bebeği, görmek....„ gibi manaları ifade eden bir çok islavca kelimeler bu kökten türemiştir. Fakat bu "*Zer*„ ve "*Zara*„ kelimelerinin menşei tayin edilemiyor.

Biz, bu kelimenin de "*Güneş - Dil teorisi*„ bakımından etimolojik analizini yapalım:

(1) (2) (3) (4)
Zara: ağ + az + ar + ağ

(1) : Köktür; doğrudan doğruya güneş veya aydınlık anlamınadır.

(2) az : Kök mefhumunu henüz oldukça uzak bir sahada bulunduğunu anlatarak bu mefhumu üzerine alır.

(3) ar : Aydınhğın bu uzak sahada takarrürünü bildiren ektir.

(4) ağ : Manayı tamamlar, tayin eder.

Bu halde (ağ + az + ar + ağ = ağazarağ = Zara) = oldukça uzak sahada güneş aydınlığının tekarrür etmiş olduğunun ifadesidir ki fecir zamanında da güneş henüz görünmemiş ve oldukça uzak bir sahada kalmış ise de gelen ışıklar onun orada temerküz ve tekarrürünü meydana çıkarmıştır.

İslavca "*Zaro*„ kelimesiyle karşılaştıracağımız türkçe kelimelerin manalarını tesbit edelim:

Sarık: (Pekarski, Yak. Dili, 2112) Parlak, aydın, şafak, fecir [2].

Sara : Tanyeri ağarmak [3].

[1] Pekarski, *Yckut Dili Lûgati*, s. 801
[2] Pekarski, *Yakut Dili Lugati* 2112.
[3] Aynı eser, 2110.

Sarı : Fecir, tan, şafak [1].
Carık: Zıya, aydın, dünya [2].

Bunların ve evelki yazımızda "*ziya, nur*„ anlamına geldiği izah edilmiş olan "*Yarug*„ kelimesinin etimolojik analizleriyle "*Zara*„ yı karşılaştıralım:

		(1)		(2)		(3)		(4)
Zara	:	ağ	+	az	+	ar	+	ağ
Yarug	:	ağ	+	ay	+	ar	+	ug
Carık	:	ağ	+	ac	+	ar	+	ık
Sarık	:	ağ	+	as	+	ar	+	ık
Sarı	:	ağ	+	as	+	ar	+	ığ

Görülüyor ki bu islavca "*Zara*„ yalnız semantik itibariyle değil, fonetik bakımından da bu türkçe kelimelerin aynıdır.

Miklosich'in dediği gibi kök *Zer* ise bu da, eski devirlerde Türklerden kültür alan Mogolcadaki Zarâ "Sar„ (ay) [3] kelimesinin Islav ağzına geçmiş şeklinden başka bir şey değildir. Farsçadaki "Zer„ (altun) kelimesi de bu kökten çıkmıştır. Türkçedeki "*sarı, sarığ*„ kelimeleri de güneşin ve fecrin bariz rengi olması itibariyle aynı kökten gelmişlerdir.

---

[1] Pekarski, Yahut Dili Lugati 2094.
[2] Radloff, IV, 29.
[3] B. Vladimirtsev. *Mogol yazı dilinin mukayeselei grameri*, Leningrad 1929 s. 321.

X. TÜRKÇE "KUMARU„ İSLAVCA "KUMİR„ KELİMELERİNİN GÜNEŞ-DİL TEORİSİ BAKIMINDAN ANALİZİ

Muhtelif diller üzerine yazılan etimoloji lûgatlerinde izah edilemeyen ve *menşei karanlıktır* diye geçilen bir çok kelimeler vardır. Bu gibi kelimelerin *Güneş - Dil teorisi* usullerine göre tetkik edilerek, Türk dilinin zengin hazinesinde bulunan köklerini meydana çıkarmak ve menşelerini tayin etmek dil bilgisi alanında yapılacak ilmî vazifelerden biri olduğuna da şüphe yoktur. Biz bu günkü dersimizde, dünyanın maruf dil âlimlerinin *menşei karanlık* olduğuna hükmettikleri islavca *kumir* kelimesini, bir misal olmak üzere, tetkik ve *Güneş - Dil teorisi* bakımından analiz mevzuu yapacağız.

"*Kumir*„ kelimesinin etimolojisi üzerinde meşhur islavistlerden *Grot*, *Grigoroviç*, *Miklosich* ve München Üniversitesi Profesörlerinden *Erich Berneker* uğraşmışlardır. Bununla beraber kelimenin menşei bir türlü izah edilememiştir.

Bu kelimenin eski islavca şeklinin *kumiru* olduğu islavistler tarafından münakaşasız kabul edilmiştir. Bunun içindir ki bu kelime etimoloji lûgatlerinde *kumiru* diye yazılmaktadır.

Yaşayan islav dillerinden rusçada bu kelime "Kumir„ şeklinde söylenir. Dal kamusunda bu kelimenin lûgat manası şöyle izah olunmuştur:

Kumir — Suret, mecusî ilâhilarının heykeli, put, idol, delicesine sevilen ve kör körüne bağlılık gösterilen şey [1].

Grot ve *Grigoroviç* bu kelimenin fince "*Kumartaa*„ (hürmet ve tazim göstermek) kelimesinden alındığını iddia etmişlerdir [2].

Kafkasya kavimlerini ve bilhassa Osetin'leri tetkik eden *Vs. F. Miller* osetincedeki "*gumiridör*„ kelimesinin "*dev cüsseli*„,

---

[1] Dal: *Tolkoviy Slovar Velikorusskago yazıka,* 1881, II, sah. 221

[2] N. V. Goryayev. *Sravnitel. etimoloğ. Slovar russkago yazıka,* Tiflis 1896 sah. 174.

"iri yarı„ manasına gelen *"gumir„* kelimesinden geldiğini ve bu *"gumir„* in de *"Kimir„*, "Ahtı Atik„ teki *Gomer*, asurcadaki, *"Gimirray„*, grekcedeki *Kummeria* kavimlerinin adının bir hatırası olacağını ileri sürmüş ve rusçadaki *Kumir*'in de bu kavim adıyle bir köke bağlandığını söylemiştir [1].

F. Miklosich bu izahların hiç birini kabul etmemiştir. *Grot* ve *Grigoroviç*lerin fince *"Kumartaa„* kelimesine bağlamalarını *"bu fikirde isabet olmasa gerek, çünkü finceden bu kadar eski iktibaslar yoktur„* diye reddetmiştir [2].

İslav dillerinin etimolojisine dair en son eser yazan Profesör *Erich Berneker* kelimenin manasını yazdıktan sonra *"Menşei karanlıktır* (Dunkel) fince *"Kumartaa„* dan geldiğini iddia edenlerin fikrini Miklosich haklı olarak reddetmiştir.„ demekten başka bir şey ilâve etmiyor. Millerin mütalaasını kaydetmeğe bile lüzum görmemiştir [3].

*
* *

Dil bilgisi alanında yeni bir nazariye, Yafesioloji nazariyesi (dil meselesine dair yeni doktrin) vazeden Profesör *Marr*'ın da bu *"Kumir„* kelimesine dair yeni görüşleri vardır. Onun mütalaasına göre, bu kelime üzerinde söz söyleyenler içinde en haklısı *Miller* olmuştur. *"Kumir„* kelimesi yunancadaki *şehir* ve *kasaba* manasını ifade eden *"Kome„*, *"Bakus„* şerefine yapılan iyşü işret ayinlerini ifade eden *"Komos„*, çuvaşçadaki *"Keremet„*, Gürcü dilinde *"germed„* (Allah).. kelimeleriyle bir kökten gelmiştir. Çok eski Yafesî bir kavim olan *Kimer*lerin totemi ile bağlıdır [4]. *Bulgar, Cuvaş, Kimer, İber* gibi kelimeler de ayni kaynaktan gelmiştir [5].

Görülüyor ki Profesör Marr'ın izahı da çok karışıktır.

*
* *

---

[1] Vs. F. Miller. *Osetinlere dair etüdler* (*Osetinskie etüd'*), I, sah. 125.

[2] Franz Miklosich. *Etymolog. Wörterbuch der Slavischen Sprachen*, 147: *Man vermuthet finnischen Ursprung:* Kumarsaa *verehren, schwerlich mitrecht, da es so alte entlehnungen ausdem finn. nict gibt.*

[3] *Slavisches Etymolog. Wörterbuch.* Heidelberg 1924, I. s. 644: "Dunkel. Die Herleitung aus finn. Kumartaa «verchren» wird MEW. 147 mit richt abgelennt».

[4] *Marr Külliyatı*, III, 165, 260.

[5] *Cuvaşi - Yafetidi na Volge*, Ceboksar, 1926, s. 63.

[6] Div. L. T. I, 371, III, 325.

Güneş - Dil teorisi bakımından tetkik edecek olursak *Kumiru* kelimesinin menşei ve kökü meselesinde hiç bir karanlık nokta yoktur. Bunun etimolojik analizi şudur:

(1) (2) (3) (4)
Kumiru: (uk + um + ir + uğ)

(1) **Uk** : Allah, sahip anlamınadır. Ana kök yerine geçerek onun anlamını kendisinde temsil eden birinci derece prensipal köktür.
(2) **Um** : Bir objeyi ifade eder.
(3) **İr** : Ana kök mefhumunun bir obje üzerinde tekarrürünü anlatan unsurudur.
(4) **Uğ** : Kelimeyi tamamlıyan ve ifade eden ektir.

Yani *Kumiru* Allahın veya onun kudret ve kuvvetinin bir obje veya süje üzerinde tekarrürünün ifadesidir ki put (sanem) de öyle tasavvur olunur.

Güneş - Dil teorisi usulüne göre etimolojik analiz bu kelimenin bir türk kökünden geldigini bize gösteriyor. Şimdi biz bu kelimeye kök olan kelimeyi Türk dil hazinesinde araştıralım.

"Divanü - lûgat - it - Türk„ te bir "*humaru*„ kelimesi vardır. Babanın mirası, hatırası, ölen büyük adamın malından alınan hatıra manalarına gelir [1]. *Kutadgu Bilik* te hatıra ve *tılısım* manalarma "*Kumaru*„ ve "*Kumartku*„ kelimeleri vardır. Şor lehçesinde "miras ve hatıra için verilen şey„ manasına gelen "*Kumarkıs*„, Sagay lehçeşinde "*Kumartka*„ kelimeleri [2], Başkurt lehçesinde **hatıra ve yadigâr** manasına gelen "*Kumartkı*„ [3], Codex Cumanicus da "Kumartkı„ tılısım (talisman) manasına kullanılmıştır [4]. *Rabguzî* de de "*Kumarku*„ tılsım manasına gelir [5].

İslavcada *put* manasına gelen "*Kumir(u)*„ ile türkçede miras, hatıra ve *tılısım* manalarına gelen "*kumaru*„ ve bunun varyantları arasındaki sıkı mana münasebeti din tarihi ile az çok iştigal edenlere malûmdur. Bununla beraber bu meseleyi Ebulgazi Bahadır Hanın bile anlayabildiğini göstermek üzere "*Şecerei Türk*„ ten bir parça nakledelim:

"Onlarda (eski Türklerde) bir âdet vardı ki birinin bir

[1] c. I, 371; c. III, 325.
[2] Radloff lûgati, II, 1045, 1046, 1074:
[3] N. Tahir *Başkurt lügati*, Ufa 1926, sah. 85.
[4] Radloff *Das türkische Sprachmaterial des Codex Cumanicus*, sah. 30.
[5] Malof tarafından neşredilen İsmail hikâyesinde.

oğlu, bir kızı, ağabeyi veya küçük kardeşi veya diğer bir sevdiği ölürse onun suretini (heykelini) yapar, evinde saklardı. Ara sıra o heykeli öpüp okşayarak bu falanın sureti derlerdi... yüzlerini gözlerini heykele sürüp önünde yere eğilirlerdi. İşte böylelikle haberleri olmaksızın putperestliği meydana getirdiler„ [1].

Putperestliğin menşeine dair söylenen bu safdilâne mütalaalarda eski bir devrin hatırasının in'ikâs ettiğinde şüphe yoktur. "*Kumaru*„ nun eski manası şüphesiz *ölülerin ve bilhassa büyük babanın, kabilenin menşei tasavvur edilen totemin hatırasına yapılan tılısım* olmuştur. Daha eski devirlerde totemin kendisi "*Kumaru*„ olmuştur. Vasiyet, miras, hatıra olarak verilen şey manaları ise cemiyetin ve tefekkürün inkişafından sonraki devrin mahsulleridir.

"*Kumiru*„ kelimesiyle "*kumaru*„ kelimelerinin etimolojik analizini yan yana yazalım:

	(1)	(2)	(3)	(4)
Kumiru :	(uk +	um +	ir +	uğ)
Kumaru :	(uk +	um +	ar +	uğ)

Görülüyor ki etimolojik analizde fark yoktur. "*Kumaru*„ eski manası olan tılısım mefhumiyle alınırsa ihtiva ettiği "unsur„ ların rollerinde de fark yoktur.

İşte "*Güneş-Dil teorisi*„ klasik ekole mensup etimoloğların *menşei karanlık* saydıkları "*kumir*„ kelimesinin menşeini aydınlattığı gibi, Profesör Marr'a da, çok karışık ve dolambaçlı yollarla aramakta olduğu kaynağa doğru kestirme yolu göstermiş oluyr.

[1] Abulgazi *Şecerei Türk* (Rıza Nur tercemesi) s. 14-15; Desmaison neşri, s. 11. *Rubruk* kendi seyahatnamesinde bir Uygur-Budist rahibi ile olan musahabesini yazmıştır. Bizim mevzuumuzu tenvir için mühim bir vesika teşkil eden bu musahabeye ait parçasını buraya aynen naklediyorum: «Uygurlar bir Allaha inanırlar; onun insan veyahut başka bir cisim suretinde tasvir edilmesini kabul etmezler. «Öyle ise niçin bu kadar çok putlarınız var?» diye sualime, rahip: «biz putlarla Allahı tasvir etmiyoruz; bizimkilerden biri ölürse oğlu, karısı ve yahut başka biri onun heykelini yaptırır ve buraya (mâbede) koyar. Bizde onu *ölünün hatırası olarak saklar ve hürmet ederiz„.* diye cevap verdi. Allaha bir diye itikat etmek itibariyle Mogollar da bunların mezhebindedirler. Fakat Mogollar ölülerinin heykelini keçeden yaparlar. *Rubruk seyahatnamesi*, Malein tercümesi, Petersburg, 1911, s. 108.

XI. İSLAVCA "ROK„, LÂTİNCE ORACULUM (ORACLE), TÜRKÇE "IRK„ VE "IRKIL„ KELİMELERİNİN ETİMOLOJİSİ

Leh dilinde ve cenubu garbî İslâv lehçelerinde "*ROK, RIK*„ kelimeleri "*sene*„ manasına gelir. Rusçada ise "*Kader, kısmet, kötü talih, kara yazı*„ demektir [1]. İslâv dilleri üzerinde çalışan lengüistler için bu kelime bir muamma teşkil etmektedir. Yeni dil mektebi müessisi olan *Marr* da bu kelimenin "*sema - kader*„ demek olduğunu kaydederek tarihten önceki bir Yafesî kökten geldiğini kabul etmekten başka birşey söyleyememiştir [2]. "Güneş - Dil Teorisi„ ne göre bu kelimenin etimolojik analizini yapalım:

	(1) (2) (3)
ROK:	(oğ + or + ok)
RIK :	(ığ + ır + ık)

Bu iki kelimenin bir yandan "*sene*„ ve bir yandan "*kader, kısmet, talih*„ anlamlarına gelişine göre burada ana kökü şu manalarda alabiliriz:

I. Güneşin hareket manası;

II. Güneşin hareketinden doğan zaman manası.

Her iki manaya göre etimolojik analizdeki unsurları tetkik edelim:

(1) Oğ, ığ: ana köktür. "*Güneş*„ ana mefhumundan çıkan "*hareket*„ ve "*zaman*„ anlamlarındadır.

(2) Or, ır : (. + r) ekidir. Ana kök mefhumunun her hangi bir saha veya nokta üzerinde tesebbüt ve takarrürünü gösterir.

(Oğ + or = oğor) ve (Iğ + ır = Iğır) kelimeleri hareketin ve zamanın mukarrer bir şekil anlamına gelir. Dilimizde

[1] Dal kamusu, IV 104 Rusçadaki "*ROK*„ fransızca "le sort, destin, la fatalité„ diye tercüme olunuyor (Th. de Veys - Chabot. Grand Dictionnaire Russe - Français)

[2] Marr külliyatı, c. III, s. 169

bugün dahi "İyi talih„ anlamına gelen ve eski lehçelerimizde "*zaman*„ manasına geldiği de yazılı bulunan [1] "*oğur*„ kelimesi de bundan başka birşey değildir.

(3) Ok, ık: Yukarıdaki elemanların manalarını tamamlıyarak isimlendiren ektir.

Bu halde (Oğ + or + ok = üğorok) ve (Iğ + ır + ık = Iğırık) şekillerinde ana kök kendisinden sonra gelen ve takarrür manası veren elemanla kaynaşarak ve baştaki vokal de düşerek kelimelerin son morfolojik ve fonetik şekilleri elde edilmiş olur ki bunlar da (*ROK*) ve (*RIK*) tan ibarettir.

Bunların manalarına gelince, ana kökün 1 numaralı "*hareket*„ anlamına göre "*hareketin herhangi iyilik veya kötülük gösterir bir noktada takarrürü*„ demek olur ki insan mukadderatının kâinatın devir ve hareketile ilgili olduğu kakkındaki kanaate göre "*talih*„ ve "*kader*„ de bu suretle anlaşılır.

Ana kökün 2 numaralı "*zaman*„ manasına göre de bu kelimeler "*zamanın herhangi muayyen ve mukarrer bir parçası*„ demek olur ki "*sene*„ de bundan ibarettir.

Geçen derslerimizde İslâv dillerinde "ziya, parlaklık, aydınlık, fecir, ateş, sene,, manalarına gelen birkaç kelimenin Türkçe "*yaruk* = *yaruğ*„ kelimesiyle benzerlerine bağlı olduklarını isbat etmiştik. Bu "*ROK*„ kelimesinin de yine aynı köke bağlı olduğnu görüyoruz:

ROK : (oğ + or + ok)
Yaruk: (ay + ar + uu)

"*kader*„ ve "*sene*„ manalarına gelen "*ROK*„ un eski devirlerde *gök* (= güneş ve felek) mefhumlariyle bağlı olduğuna şüphe yoktur. Bununla beraber biz bu kelimeyi Türk Dili hazinesinde bnlduğumuz "*urah*„, "*ırk*„, "*ırıs*„, "*ırım*„ kelimeleriyle karşılaştıralım:

Urah: Hüküm, karar, emir, yüksek makamdan çakan ferman [2]

Irk : Kehanet, fal [3] tali [4]

---

[1] Divanü Lûgat-it-Türk c. I, s. 54

[2] Pekarski, *Yakut Lûgati*, s. 3064

[3] *Divanü Lûgat-it-Türk* c. I, s. 45. A. Steinın Mirana ve Tunhuanga'da elde ettiği Orhon yazısiyle yazılan 104 sahifalık "*IRIK BİTİK* = fal, kehanet kitabı„ nın adını da hatırlayınız (W. Thomsen. *Dr. M. A Stein's mss. in Türkish "runic" script from Miran and Tun-Huang.*)

[4] Radloff c. I. s. 1370

Irıs, Rıs : tali, baht [1]
Irım : Kehanet, fal, hurafe [2]

Bu kelimelerin hepsinde "*kehanet, tali*„ mefhumları vardır. Etimolojik analizlerinde de ikinci unsur "v. + r„ dir. Bunları "*ROK*„ la karşılaştıralım:

	(1)	(2)	(3)
Rok :	(oğ +	or +	ok)
Urah :	(ug +	ur +	ah)
Irk :	(ığ +	ır +	ık)
Irıs :	(ığ +	ır +	ıs)
Irım :	(ığ +	ır +	ım)

Bütün bu kelimelerin kökü "V. + ğ + v. + r„ dir. Fonetik icabı olarak ana kökün kaynaşmasiyle "v. + r„ şekline girdikten sonra bu türkçe kökten muhtelif dillerde muhtelif kelimeler türemiştir. Bu kök bütün Türk lehçelerinde "*ır*„ (= yır, cır) halinde hâlâ yaşamaktadır. "*Ir*„ (türkü), kehanet, tanrının sesi, söz, sihir, kader, tali, hüküm, karar, zaman (güneş ve yıldızların hareketi)„ gibi mefhumları ifade eden bütün kelimeler semantik itibarile birbirine sıkı sıkıya bağlıdırlar.

Bundan dolayıdır ki rusçadaki "*ROK*„ kelimesinin çıktığı türkçe "*ırk*„ kökünden "narekat„ (= çağırmak, ad vermek, tekdir etmek); "*narok*„ (= muayyen bir müddet, karar, hüküm, kaide); "*reç*„ (= söz, nutuk), "*rek*„ (= söyledi) gibi rusça kelimeler de türemiştir.

*
* *

Eski Romalıların "kehanet, istikbalden haber veren ilâhlar, bu ilâhların hizmetinde bulunan kâhinler, yüksek adamların kararları„ manalarına olarak kullandıkları "*oraculum*„ kelimesinin sonundaki "*um*„ , lâtin dilinde isimlerin bazı hallerini gösteren eklerin biridir. Bu itibarla kelimenin asıl şekli, bugün garp dillerinde kullanılan "*Oracle*„ dır. Bu kelimede Türk kültürü ve Türk kültürü ile gelmiş olan bir türkçe kelimedir. Kökü "*ırk*„ dır. Bunun türkçedeki benzeri "*Irkıl*„ dır ki Türk mitolojisinde meşhur bir kâin, filozof ve hakimin adı olarak geçer.

[1] Radolf c. I. s. 1368
[2] » I. s. 1370

"*Oğuzname*„nin[1] Reşidettin tarafından farsça yapılan parçalarına göre "Türk türe ve âyinlerini ilk koyan Bilge Irkıl hoca olmuştur.„ Ebulgazi Bahadır Hanın gerek "Şecerei Türk„ ve gerek "Şecerei Terakime„ adlı eserlerinde Irkıl Atanın Türk bilgesi olduğu yazılmıştır [2].

"*Oğuzname*„ nin uygurca metninde "*Irkıl*„ adı geçmiyorsa da İslâm dini çerçevesine girmeyen Yakut Türklerinde ve Orhun Türk kültürü tesiri altında yaşamış ve onların bazı ananelerini saklamış olan Buryat'larda "*ırkıl*„ kültü bugünedeğin yaşamaktadır.

Yakut'ların inanmalarına göre ilk "*kam*„ ın adı *An Argıldır* [3]. Bun dair şöyle bir yürüm (menkıbe) de söylerler:

"*An argıl* pek güçlü "*oyun*„ (kam) idi. Ölüleri diriltir, "körleri gözlü ederdi. Bunun ünü Tanrıya işittirildi. Tanrılar "Tanrısı büyük ve güçlü kamı yanına çağırıp:

— "Sen bu gücü nereden aldın? Yaptıklarını hangi Tan- "rının gücü ve inaniyle yapıyorsun? diye sordu.

An Argıl — "Ben hiç bir Tanrı tanımıyorum. Her işi kendi "gücüm ve kendime inanla yapıyorum„.

"dedi. Tanrılar Tanrısı kızdı ve An Argıl'ı kargayıp (lânet "ederek) ateşe attı. Güçlü kamın teni ateşin dokunmasiyle "dağıldı, gitti... Bir parçası daha çıktı, kurbağa kılığına girdi. "Büyük kamlar bu kurbağadan türemişlerdir [4]„.

Buryatlarda *Irgıl Böge* (Kâhin) kültü vardır. Bunun andacı olarak bir *ongun* yapmışlardır. Bu "Ongun'un önünde ırladıkları ırlar da (İlâhilerde) Irgıl Büge yi anarlar.„

Görülüyor ki Romalıların "*oracul (um)*" ları Türklerin «*Irkıl*» veya «*Argıl*» ından başka bir şey değildir.

«*Oraculum*», «*Irkıl*» ve «*Argıl*» kelimelerinin etimolojik analizlerini karşılaştıralım:

Oraculum	(Oğ + or + ak + ul + um)
Irkıl	(Ig + ır + ık + ıl + .)
Argıl	(ağ + ar + ığ + ıl + .)

---

[1] Oğuzname ve Oğuzlar hakkında bak. H. N. Orkun *Oğuzlara dair* Ankara, 1936.

[2] Abulgazi "*Şecerei Türk*„ (Desmaison neşri) S. 25 - 26 «*Şecerei Terakime*» (Yazma eserden fotoğraf, varak 32) de bu adın «Argıl» yazılmış olduğu dikkate değer.

[3] Pekarski *Yakut Dili Lugati*, 145; Potanin, *Vostoç. Motivı*, 569 (not).

[4] Priklonski *Yakutistanda üç yıl* «Jivaya Starina» IV.)

[5] Potanın *OSZM* IV. 117.

Görülüyor ki etimolojik fark ancak lâtince kelimenin son eki olan "um„ dadır, ki bu da, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, lâtincenin isimlendirici bir ekinden başka bir şey değildir.

Bu analizi karşılaştırırken şu noktalara da dikkat edilmelidir:

1 — Türkçe "V. + ğ + v. + r„ (= ır) kökünden gelen kelimelerin Ortaasyada yaşayan Mogollara da geçtiğini görüyoruz: onlarda "istikbali bildiren alâmet ve işaret; rüya tabiri„ manasına *"ırağa„* kelimesi kullanılır. Halhas lehçesinde bunun yeni şekli *"yoru„*dur [1].

2 — Çuvaş lehçesinde *"ırı„* ve *"ıra„* kelimesi "iyi ruhlar - ilâhlar„ zümresine verilen addır. "Irı kurı„ talili olmak demektir [2].

3 — Yakutçada *"ıra* ve *ırâ„* kelimeleri vardır. "Bir işi vukuundan önce sezme (hissi kablelvuku), kader, fal, tali„ manalarına gelir [3].

4 — Bugün muhtelif Türk lehçelerinde şarkı ve türkü manasına kullanılan *"ır„*, yakutçada *"ırıa„*, kırgızcada "şaman ilâhileri„ ve yakutçada *"hymn„* ve *"mezamir„* " ilâhlara hamdü sena„ manalarında da kullanılır [4]. Şüphesizdir ki *"ır„* (ığ + ır) ın eski manası "ilâhın sesi„ dir.

5 — Avrupa dillerinde müzik havası, melodi anlamlarına kullanılan *"air, arie, aria„* kelimeleri de bu türkçe kelimelerle beraber tetkik edilmelidir. Bunun kökü de türkçedeki *"ır„* ve *"ırıa„* da aranmalıdır [5].

6 — Türkçedeki "ırıs„ kelimesi de aynı köke bağlıdır. "ırı" sözüne - "ğ„ den değişme olarak - "s„ ilâvesiyle "tali, baht„ ve "m„ ilâvesiyle "teşe'um ve kehanet„ manasına gelir. Yunancadaki "hrizmos„ (= kehanet) kelimesinin kökü de budur.

Beşerin eski dinî telekkilerini ve iptidaî zihniyetlerini ifade eden kelimeler Güneş - Dil Teorisi ışığında tetkik edil-

---

[1] Vladimirtsev. *Mogol yazı dilinin ve Halha lehçesinin mukayeseli grameri* s. 204.

[2] Aşmarin. *Çuvaş Lûgatı*, III.-61-64.

[3] Pekarski, Yakut Lûgati, s. 3808.

[4] Aynı eser, s. 3823.

[5] Kluge bu kelimeyi «subst. Fem. des lat. Adj. *aerius* «zur Luft gehörig»: die Luft ist Trögerin des Klangs» diye izah ediyor (Etym. Wörter. der deut. Sprache, s 23)

dikçe o insanlığın zihniyet ve tefekkür tarihinde geçirdiği muhtelif safha ve merhaleler gözümüzün önünde canlanıyor. Bu itibarla Güneş - Dil Teorisi, yalnız dilin menşei ve onun inkişaf tarihini aydınlatmakla kalmıyor, bütün kültür tarihini tetkik için yegâne bir metod da oluyor.

XII. AKRABALIK İFADE EDEN KELİMELER VE "DEDE„ KELİMESİNİN ANALİZİ

Akrabalık ifade eden (ata, ana, ağa, baba, dayı, teyze, yeğen gibi) kelimelerin Güneş - Dil teorisi bakımından tetkiki ve etimolojik analizi yalnız dil bilgisı için değil, sosyoloji için de çok enteresan yeni ufuklar açacaktır. Biz burada bir tecrübe mevzuu olmak üzere, "*dede*„ kelimesini alıyoruz.

Dede kelimesi Mahmut Kâşgari'ye göre Oğuz lehçesinde "baba„ manasını ifade eder [1]. Bugünkü Anadolu türkçesinde "büyük baba„ manasına [2], çağataycada "*dada*„ dayı, baba, amuca manalarına gelir [3].

Güneş - Dil teorisi bakımından kelimenin etimolojik analizi şöyle olur:

(1) (2) (3)
Dede: (eğ + ed + eğ)

(1) eğ: esas, asıl anlamına ana köktür.
(2) ed: ek olarak faaliyeti ifade eder:
(3) eğ: ana kök manasının bir şahısta tecellisinin ifadesidir.

Yani esas ve asıl olmanın bir obje veya süje üzerinde vukuu demektir ki "baba, dede„ de odur.

Bu analiz ile elde ettiğimiz "kök„ (eğ) ve diğer "unsur„ (ed) bize gösteriyor ki "dede„ kelimesi patriarkal devirden önceki matriarkal ve hattâ totem devrinde "sahip, esas, asıl, kuvet, kudret„ manalarını ifade eden "eğ„ ve "ed„ köklerinin birleşmesinden hasıl olmuştur. "Ed„ bu kelimeye girip kaynaştıktan sonra "kök„ olduğu devirdeki rolünü kaybetmekle bir ek halini almıştır. Biz bunu şimdi bu kelimede ancak muayyen bir rol oynayan "unsur„ olarak görüyoruz. Fakat "eğ„ gökünün doğurduğu birçok kelimeler bulduğumuz gibi, bu "ed„ in de kök olarak kullandığı devirlerde yarattığı kelimeleri buluyoruz. Bugünkü türkçede kullanılan "ede„ ke-

[1] D. L. T., III, 166.
[2] Radlof lûgati, III 1641.
[3] » » III 1640.

limesi de babaya delâlet etmekle beraber baba makamında görülen büyük kimselere verilen sıfattır. Allah manasına gelen "idi„ de de aynı "unsur„ un rolünü görüyoruz:

(1) (2) (3)
idi: (iğ + id + iğ)
dede: (eğ + ed + eg)

Dede kelimesindeki ana kök olan "eğ„ eski devirlerde akrabalık ifade eden pek çok kelimeler yaratmıştır. "*Eke*„ (büyük hemşire) [1]; kırgızcada "*eke*„ (baba) [2]. Çağataycada "*eke*„ (büyük kardeş) ; "*öke*„ (küçük hemşire veya küçük kardeş) ve saire.

Çağataycadaki "*dada*„ kelimesinin Günüş-Dil teorisi bakımından analizi bile "*ata*„ (altaycada "*ada*„) kelimesinin aynı kaynaktan geldiğini ispat etmektedir:

(1) (2) (3)
dada: (ağ + ad + ağ)
ata: (ağ + at + ağ)

İslav dillerinde "*ded*„ (büyük baba, ihtiyar erkek), "*dede*„ (amuca, dayı), "*tete*„ (baba) "*tetka*„ (hala, teyze) kelimeleri vardır. İslav etimolojisi üzerinde uğraşanlar bu kelimeleri sanskritçe ile bağlıyamıyorlar. Yunanca "theios„ (amuca, dayı) ve "tithi„ (büyük valde) ve b ızı Cermen diyaliklerindeki "daite„ ve "taite„ kelimelerini göstermekle iktifa ederler [3] Bu kelimeler arasındaki "*ded*„ kelimesinde Güneş-Dil teorisi bir eksiklik görüyor:

Dede: (eğ + ed + eğ)
ded: (eğ + ed + .)

Filhakika eski islavcada bu kelimenin eski şekli "*dedu*„ olduğu ispat edilmiştir ki son unsurun "uğ„ olduhu görülür. Güneş-Dil Teorisi'nin nekadar esaslı olduğunu burada da görüyoruz.

İslav ve Cermen dillerindeki bu kelimeler ve grekçedeki "tithi„ ve "theios„ kelimelerinin de kaynağı türkçedeki "*dede*„ olduğunda şüphe yoktur. "Güneş - Dil Teorisi„ bakımından yapılan etimolojik analizde elde ettiğimiz " eğ „ kökü ve bundan türeyen akrabalık ifade eden kelimeler, "ed„ unsuru

---

[1] Div. L. T. I. 81,84, III, 5.
[2] Radlof. I 676.
[3] Miklosich s. 44, E. Berneker, I, 191.

ve bu unsurun akrabalık ifade eden diğer kelimelerdeki rolü kelimenin menşeini aydınlatmağa kâfidir.

Bu "*dede*,, kelimesiyle bir kaynaktan gelen birkaç kelimeyi de gösterelim:

Tetik — (kırgızca) âkıl danişmend [1].
Tedik — (uygur.) âkıl danışmend [2].
Tedig — (lebed., şor.) âkıl danışmend.
Tedü — (teleüt.) âkıl, danişmend [3].
Tetey — (kazanca) büyük hemşire [4].
Dedek (çagatay.) cariye [5].
Tatay — (yakut). korku ve ıztırap ifade eden nida sözü [6]; "atak!,, yerine söylenir.
Tete — (karayim) hala, teyze.
Tete — (yakutça) baba: içtimaî mevki sahibi olanlara hitap ederken kullanılır [7].

Bu kelimelerin hepsi de anlam ve fonetik bakımından biribiriyle bağlı kelimelerdir.

	(1)	(2)	(3)	(4)
Tedü :	(eğ +	et +	ed +	üğ)
Dede :	(eğ +	ed +	. +	eğ)
Tetik :	(eğ +	et +	. +	ik)
Tete :	(eğ +	et +	. +	eğ)
Dedek:	(eğ +	ed +	. +	ek)
Tetey :	(eğ +	et +	. +	ey)

Muhtelif dillerde "baba,, veya "anne,, mefhumunu ifade eden bu gibi kelimeleri tesadüfler veya "çocuk dili - Lallwort, der Kindersprache,, diye izah etmek doğru değildir. İlk insanların dili de çocuk dili değil midi? Tesadüfler de yoktur. Menşe birliği meselesi vardır. Bugüne kadar arapça zannettiğimiz "*amca*,,, "*abu*,, kelimesiyle türkçe "*abağa*,,, "*abu*,, mançuca "*amuta*,, (teyze) [8] kelimesi, türkçe "*ömögon*,, ile arapça "*ümmün*,, sırbca "*ced*,,. Ukraynaca "*gid*,, (büyük baba) ile arapça

[1] Rodlof Lûfati III, 1093.
[2] » » III, 1095.
[3] » » III, 1095.
[4] » » III, 1095.
[5] » » III, 1683.
[6] Pekarski Yakut dili Lûgati, 2602.
[7] ayni eser, 1651. Japon Dilinde de «titi» (baba) kelimesi vardır (Polivanov, lisaniyete medhel, s. 56).
[8] Zaharof (*Mançu Lûgati*)

"cet,, Tükçe *"dede,,*, rusca *"zet,,* (= damad), almanca *Amme* (sütnine), türkçe *ata*, rusca *otets* (kök "ot,, dır), latince ve gotça *atta* (= baba, ceddüalâ) sanskritçe *atta* (= anne), kadim şimal dillerinde *edda* (= büyük validenin annesi) gibi kelimeler yalnız *tesadüf* müdür?

Klassik ekole mensup âlimler bazan çok garip fikir serdederler. Karayimcedeki *"tete,,* kelimesini Radloff "ruşçadan,, diye yazdığı gibi, Pekarksi de yakutçadaki *"tete,,* kelimesinin rusçadan alınmış olduğunu söylemiştir. Halbuki Radloff aynı sahifedeki kazanca *"tetey,,* (= büyük hemşire) kelimesini "kazanca,, demekle geçmiştir.

* * *

Birçok kimseler *"baba,,* (ata, aba, eb) ve *mama*[1] (ebe, ana, em, apa) kelimelerinin ayrı ayrı kelimeler olup müstakil iki mefhumu ifade için meydana getirildiğini zannederler. Halbuki bu iki kelimenin ve müradiflerinin akrabalık ifade eden bütün kelimelerin menşei, diğer kelimelerinki gibi, *"ağ,,* köküne bağlanır, bilhassa bu *"baba,,* ve *"mama,,* kelimeleri Güneş-Dil teorisi bakımlndan tetkike şayandır. Bu kelimelerden birine "m,, ve ikincisinde "b,, konsonu vardır. Fark bukadar. Bu iki konson ise ayni katagoriden olduklarına göre, yekdiğerinin yerine gelmesi **"katagorik değişme,,**den başka birşey değildir. Arapça zannedilen *"ümm,,* ve *"eb,,* (ebu) kelimelerinde ve türkçe *"aba,,* (baba) ve *"apa,,* (anne, hemşire) garp dillerindeki *papa*, kelimelerinde de vaziyet aynidir.

Akrabalık ifade eden kelimeler içinde en eskisi ve kıdemlisi şüphesizdir ki türkçe *"ağa,,* kelimesidir. Bu kelimenin etimolojik analizi şudur:

(1) (2)
Ağa: (ağ + ağ)

1) Ağ: Ana köktür; "kuvvet, kudret, asıl, esas, hakimiyet,, anlamlarındadır.

2) ağ: Bunun manasını üzerinde tecelli ettiren suje veya objeyi gösterir elemandır.

(1) *"mama,,* kelimesi pekçok dillerde müşterektir: Gürcü dilinde mama = *baba*; Slavcada "mama,, *anne, süt nine*; (baba ise dişi, kadın demektir) Japoncada mama = çocuk yemeği; muhtelif Türk lehçelerinde mama = *büyük anne, kacakarı, anne, çocuk yemeği, meme;* çincede mama = *anne;* latincede mamâ = *meme.*

ağa "kuvvet kudret ve hakimiyeti kendisinde tecelli ettiren bir şahıs,, demektir.

İlk devirlerde *"ağa„* kelimesi akrabalık ifade etmiş bir kelime değildi. Yalnız, şu analizle maydana çıkarılsn manayı ifade ediyordu. *"Baba„* *"anne„* *"büyük kardeş„* *"amca„* gibi mefhumları ifade için kullanılması pek muahhar devirlere, yani kabile ve ailenin teşekkülü devrine aittir.

"Baba„, "papa„, ve "mama„ kelimelerinin etimolojik analizi:

	(1) (2) (3)
Baba :	(ağ + ab + ağ)
Papa :	(ağ + ap + ağ)
Mama :	(ağ + am + ağ)

1) Ağ: Esas, sahip, kuvvet, hakimiyet anlamına ana köktür.

2) Ab: Ana kök anlamını temsil eden suje veya objeyi gösteren prensipal köktür.

3) Ağ: Kelimenin manasını tamamlıyan son ektir.

Baba (ağ + ab + ağ) ve *mama* (ağ + am + ağ) "kendisinde esas, asıl ve hakimiyet tecelli ve temessül eden şahıs,, demektir.

Muhtelif dil ve lehcelerinde akrabalık ifade eden birkaç kelimenin etimolojik analizini yapalım:

	(1) (2) (3)
Aba :	(ağ + ab + ağ)
Baba :	(ağ + ab + ağ)
Papa :	(ağ + ap + ağ)
Apa :	(ağ + ap + ağ)
Mamr :	(ağ + am + ağ)
Ebe :	(eğ + eb + eğ)
Öbük :	(öğ + öb + ük)
Ebu :	(eğ + eb + uğ)
Ümm :	(üğ + üm + üğ)
Imk :	(ığ + ım + ık)[1]

Bütün bu analizlerde tebarüz ettirilen eski esas kök (v. + ğ) Türk lehçelerinde akrabalık ifade eden birçok kelimemelerin başında bugüne kadar yaşadığı görülüyor. Misal olarak birkaç kelimeyi gösterelim:

Ağa : Büyük kardeş, baba, amca, sultan, kabile reisi (bütün lehçelerde)

Agas : Büyük akraba (Pekarski, 18)

(1) Sahalinde yaşayan *Gilek* dilinden

Agal : Kardeş, dost, ahbap (Verbitski, 3)
Eğeçi : Teyze, hala, büyük hemşire (Rad. I)
Oğul=: oğul (bütün lehçelerde müşterek fakat bazısında "ğ„ düşmüştür: ōl, ūl)
Ogo : Evlat, tohum, yavrucuk (Pekarski, 1779)
Ogoncur: İhtiyar adam (Pekar., 1872)
Öge : Kalîlenin büyüğü, danişmet, ihtiyar (D. L. T. I, 11)
Ögey, ööy: Öğey (baba, anne, kardeş)
Ügey = öğey.

"ğ„ katagorisinden olan "k„ konsoniyle (V.+k):

Aka = ağa
Eke : baba, büyük kardeş (Rad. I)
Eke : Büyük hemşire (D. L. T. I, 81)
Öke : Küçük hemşire (Rad. I)

Görülüyor ki yukarıda analizini yaparken tebarüz ettirdiğimiz (v. + ğ) kökü "*muhayyel*„ bir unsur değildir. Arapça "üm„ kelimesinin başındaki "üğ ← öğ„ yine "ana„ demektir[1], "üm„ unsuru o mefhumu üzerine aldıktan sonra "üğ„ kaybolmuştur.

---

[1] "*Öksüz*„ kelimesinin ana kökü olan "*ök — ög*„ de bu mana barizdir.

İÇİNDEKİLER